

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва
та реставрації творів мистецтва

До захисту допущено
« ____ » _____ 2021 р.

Завідувач кафедри
ОДПМ і РТМ

_____ І.С. Підгурний

Дипломна робота
бакалавра

з теми: **«ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ ШКОЛЯРІВ
ДО ПРИРОДИ І МИСТЕЦТВА РІДНОГО КРАЮ»**

Виконала:
студентка 4 курсу, групи ОМхms1-B19z
спеціальності 014 Середня освіта.
Образотворче мистецтво
освітня програма: Середня освіта
(Образотворче мистецтво)
Івановська Тетяна Ігорівна

Керівник:
І. А. Гуцул, кандидат
мистецтвознавства, доцент

Рецензент:
К. І. Демчик, кандидат педагогічних
наук, старший викладач

Кам'янець-Подільський – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ І	
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ В ШКОЛЯРІВ	
ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ ДО МИСТЕЦТВА РІДНОГО КРАЮ	
1.1. Методологія дослідження пізнавального інтересу	7
1.2. Основи розвитку в школярів пізнавального інтересу	20
РОЗДІЛ ІІ	
МИСТЕЦТВО РІДНОГО КРАЮ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО	
МИСТЕЦТВА В ШКОЛІ	
2.1. Подільський край у творах мистецтва.....	35
2.2. Митці подільського краю.....	41
РОЗДІЛ ІІІ	
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ	
ЗАЦІКАВЛЕНОСТІ РІДНИМ КРАЄМ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА	
3.1. Методичні розробки уроків образотворчого мистецтва	53
3.2. Постановка та аналіз результатів експерименту	59
ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	67
ДОДАТКИ.....	74

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сьогодні в Україні зростає етнічна свідомість народу, посилюється його інтерес до вітчизняної історії та культури, до усвідомлення необхідності збереження традиційного народного мистецтва, як генофонду його духовності, втрата якого загрожує існуванню самого народу.

Необхідність формування творчої особистості, що поєднує в собі обширні знання й непохитний моральний фундамент, стає необхідною умовою оздоровлення соціуму й першорядно важливою рисою сучасного освітнього процесу. Тому що навчання й виховання – передача знань про світ і становлення відносин до цього світу – дві найголовніші підстави творення особистості в цілісному педагогічному процесі.

Особливе місце у реалізації ідеї інтеграції навчального й виховного елементів шкільної діяльності, відводиться феномену пізнавального інтересу. Важливість його обумовлена інваріативним характером даної якості для інтеграції педагогічних зусиль по формуванню цілісної особистості. Тому, як ніколи сучасно, у програмі дій учителювання звучить проблема формування в учнів пізнавального інтересу.

Розробка проблеми пізнавального інтересу в педагогічній науці завжди залишається одним з найважливіших напрямків наукових пошуків сучасної теорії й практики виховання. Тому вміння формувати й розвивати багатогранні інтереси дітей є перспективною умовою плідного творення цілісного освітнього процесу [9, с. 15].

Поряд із міцними знаннями школа покликана формувати пізнавальні інтереси особистості, вона повинна бути місцем, де виховується любов до знань, прищеплюється велика духовна сила книги. Завдання виховання пізнавальних запитів, перетворення знань в інструмент становлення особистісних якостей проходять стрижневою ідеєю в освітніх концепціях [12, с. 11].

Образотворче й декоративно-прикладне мистецтво може служити ефективним засобом виховання й навчання дітей у загальноосвітній школі, якщо воно тісно пов'язане з образами рідної природи, з відбиттям життєвого укладу народу, з його культурою й мистецтвом. Декоративно-прикладне мистецтво рідного краю, у якому відбивається навколишня природа, життя, побут, національна культура, є багатим джерелом для формування різних сторін особистості школяра і керівництва його художньо-естетичним вихованням. Культура і мистецтво рідного краю є нерозривною складовою світової культури [12, с. 13]. На наш погляд, ефективність залучення дітей до творчої діяльності у галузі образотворчого й декоративно-прикладного мистецтва буде високою, якщо сформувати пізнавальний інтерес учнів до природи і мистецтва рідного краю.

Аналіз педагогічної, психологічної, методичної літератури показує, що проблема навчання образотворчого мистецтва різних народів розроблена й освітлена з достатньою повнотою, однак питання, що зачіпають проблему розвитку пізнавального інтересу до мистецтва рідного краю в процесі навчання школярів, дотепер не мають достатніх науково-методичних розробок. Якщо в деяких школах і даються заняття по декоративно-прикладному мистецтву, то це відбувається стихійно, випадково, або з необхідності, наприклад, до майбутнього ювілею або на виставку малюнків про рідний край, з метою звіту.

У результаті відсутності й слабкої розвиненості пізнавального інтересу школярів до мистецтва рідного краю значною мірою страждає якість художньої освіти й естетичного виховання молоді, її загальної культури. У цьому полягає актуальність досліджуваної нами проблеми. Отже, робота з розвитку пізнавального інтересу до мистецтва Поділля в процесі навчання школярів вимагає свого обґрунтування й розкриття в спеціальному дослідженні теоретичних, методичних і практичних питань.

Виходячи зі сказаного, варто констатувати наявне протиріччя між необхідністю формування пізнавального інтересу як стійкої особистісної

характеристики учнів з одного боку, і відсутністю обґрунтованої технології здійснення зазначеної педагогічної проблеми для шкільної практики – з іншого.

Таким чином, актуальність вище викладеної проблеми, недостатня наукова розробленість даного питання й відсутність обґрунтованої технології реалізації ідеї, якої потребує вчитель початкової школи, спонукали нас сформулювати наступну тему дослідження: **«ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ ШКОЛЯРІВ ДО ПРИРОДИ І МИСТЕЦТВА РІДНОГО КРАЮ»**.

Об'єкт дослідження – розвиток пізнавального інтересу школярів у процесі вивчення мистецтва рідного краю.

Предмет дослідження – засоби, методичні прийоми й умови процесу формування пізнавального інтересу школярів до природи і мистецтва рідного краю на уроках образотворчого мистецтва в школі.

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні про те, що:

- 1) пізнавальний інтерес школярів і підлітків має свої особливості, врахування яких необхідне для цілеспрямованого формування творчої активності дитини. При цьому ми виходили з наступних припущень: розвиток пізнавального інтересу залежить від форм і змісту навчальної діяльності, він не відбувається спонтанно, а здійснюється тільки в процесі цілеспрямованого навчання;
- 2) впровадження в навчальний процес школи українського народного мистецтва, розвиток пізнавального інтересу, зокрема, до мистецтва рідного краю, веде до більш глибокого вивчення учнями культури свого народу, її активного засвоєння, виховує потребу у творчості, в активному перетворенні навколишньої дійсності.

Метою роботи є розробка системи творчих завдань, що формують пізнавальний інтерес учнів до природи і мистецтва рідного краю на уроках образотворчого мистецтва в школі.

Завдання дослідження:

- 1) Вивчити й дати науковий аналіз наявної джерелознавчої бази й психолого-педагогічної літератури з проблеми формування пізнавального інтересу.
- 2) Виявити основні методи формування інтересу й мотивації до навчання школярів.
- 3) Розкрити характеристику пізнавального інтересу до образотворчого й декоративно-прикладного мистецтва в процесі навчання школярів мистецтва рідного краю;
- 4) Визначити навчально-методичні можливості художньої діяльності, визначити зміст, форми й методи розвитку пізнавального інтересу дітей, що вчаться, до природи і мистецтва рідного краю.
- 5) Теоретично обґрунтувати й практично розробити уроки образотворчого мистецтва в школі по розвитку пізнавального інтересу до мистецтва рідного краю.

Методи досліджень:

- 1) вивчення інформаційних джерел в бібліотеках;
- 2) підбір та аналіз літературних джерел;
- 3) теоретичні методи: аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, висновок.
- 4) педагогічний (експеримент);
- 5) статистичний (кількісний та якісний аналіз даного експерименту).

Матеріали бакалаврської роботи можуть бути використанні вчителями образотворчого мистецтва, а також вихователями у регіональних дитячих садках.

Дослідження проводилося протягом 2019-2020 років на базі 6-Б і 6-В класу Кам'янець-Подільської загальноосвітньої школи № 16.

Структура та обсяг роботи. Бакалаврська робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (114 позицій), додатків у кількості 14 творів подільських митців. Повний обсяг сторінок – 83.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ В ШКОЛЯРІВ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ ДО МИСТЕЦТВА РІДНОГО КРАЮ

1.1. Методологія дослідження пізнавального інтересу

Термін «інтерес» використовується в різних науках, що стосується опису особистості людини і її діяльності: у педагогіці, психології, філософії, соціології, етиці, естетиці та ін.

Так, у філософському словнику дається наступне визначення: «Інтереси – потреби, що виникають у людей як окремих особистостей і є причиною їхніх дій» [91, с. 56]. Словник С.І. Ожегова приводить визначення, що «інтерес – це особлива увага до чого-небудь, бажання вникнути в суть, довідатися, зрозуміти» [80, с. 76].

Розробці проблеми розвитку інтересу в психології й педагогіці присвячено чимало наукових праць. Проблему формування й розвитку інтересів розглядали Б.Г. Ананьєв, А.Г. Ковальов, С.Л. Рубінштейн, А.К. Дусавицький, В.І. Додонов, В.Н. М'ясищев, Н.Г. Морозова, Г.І. Щукіна і багато інших. Г.І. Щукіна і Л.І. Божович зосередили увагу на пізнавальному інтересі, який пов'язали з активним навчанням.

Питанням співвідношення пізнавального інтересу й пізнавальної потреби присвятив свої праці В.Н. М'ясищев. Зв'язок пізнавального інтересу зі способом навчання досліджували Н.Ф. Добринін і Д.Б. Ельконін. А.Н. Маркова розкриває підхід до пізнавального інтересу як мотиву пізнавальної діяльності. Н.Ф. Добринін, займаючись розробкою поняття «значимість», зв'язує його з поняттям «інтерес», а також досліджує взаємозв'язок інтересу й уваги. А.Н. Смирнов і П.І. Зінченко встановили взаємозв'язок механізмів, методик діагностики пізнавального інтересу.

Учені у своєму визначенні інтересу звертають увагу на різні аспекти інтересу. Одні з них позначають інтерес як «...особливу психологічну потребу особистості в певних предметах і видах діяльності як джерелах бажаних переживань і засобу досягнення бажаних цілей» [30, с. 55]. Інші

вбачають в інтересі – мотив, що сприяє орієнтуванню в якій-небудь області, ознайомленню з новими фактами, більш повному й глибокому відбиттю дійсності [83, с. 91]. Треті розглядають інтерес у розвитку від емпіричного переживання через емоційно-пізнавальне відношення до емоційно-пізнавальної спрямованості особистості [75, с.79]. Ця думка лягла в її визначення: «Інтерес можна визначити як емоційно-пізнавальне відношення (що виникає з емоційно-пізнавального переживання) до предмета або безпосередньо мотиваційної діяльності, відношення, що переходить при сприятливих умовах в емоційно-пізнавальну спрямованість особистості» [75, с. 78].

Більшість учених погоджуються з тим, що інтерес пов'язаний з пізнанням. Так, за В.Г. Івановим, інтерес є «...активне пізнавальне відношення особистості до певного об'єкта дійсності або виду діяльності» [41, с. 52]. Крутецький В.А. бачить в інтересі активну пізнавальну спрямованість людини на той або інший предмет, явище або діяльність, пов'язану з позитивним емоційним відношенням до них» [55, с. 82]. А.К. Дусавицький визначає інтерес як клас суб'єктивних переживань, що виражаються в прагненні особистості до предмета інтересу» [31, с. 63]. У Педагогічній енциклопедії інтерес трактується як «прагнення до пізнання об'єкта або явища, до оволодіння тим або іншим видом діяльності» [67, с. 64]. Інтерес носить вибірковий характер, виступає одним з найбільш істотних стимулів придбання знань, творчого відношення до роботи».

Чимало вчених зв'язують інтерес із потребами особистості (Б.И. Додонов і В.Н. Тугаринов). Розвиваючи цю думку, учені підкреслюють: Потреба найчастіше задовольняється результатом інтересу, це важливий процес [82, с. 72].

Щукіна Г.І., аналізуючи підходи вчених до визначення поняття інтерес, зуміла позначити різні підходи до цього поняття:

- Інтерес виступає як виборча спрямованість людини, її думок, помислів [88, с. 112].

- Інтерес розглядається як продовження розумової й емоційної активності.
- Інтерес трактується як активізатор різноманітних почуттів.
- Інтерес – це своєрідний сплав емоційних й інтелектуальних процесів, що підвищує активність свідомості й діяльності людини.
- Інтерес – це активне пізнавальне, емоційно-пізнавальне відношення людини до праці й світу.
- Інтерес – це специфічне відношення особистості до об'єкта, викликане свідомістю його життєвого значення й емоційною привабливістю [51, с. 62].

Таким чином, поняття інтерес відображає безліч значимих процесів від одиничних (увага) до сукупності їх, вона виражається в тенденціях, потребах, відносинах [46, с. 59].

Психологи у своїх дослідженнях багато уваги приділяють специфічності інтересу; на думку С.Л. Рубінштейна, інтерес – це зосередженість на певному предметі думок, помислів, що викликає прагнення ближче ознайомитися з ним, глибше в нього проникнути, не випускати його з поля зору. Під помислом при цьому розуміє складне утворення – спрямована думка, думка-турбота, думка-участь, думка-прилучення [88, с. 134].

Істотна властивість інтересу полягає в тому, що він завжди спрямований на той чи інший предмет (у широкому розумінні слова). Якщо про потяги й про потреби в стадії потягу можна ще говорити як про внутрішні імпульси, що відбивають внутрішній органічний стан і спочатку свідомо не пов'язані з об'єктом, то інтерес обов'язково є інтересом до того або іншого об'єкта, до чого-небудь або до кого-небудь: зовсім безпредметних інтересів не існує [69, с. 261].

«Опредметненість» інтересу і його свідомість найтіснішим образом пов'язані; точніше, це дві сторони в усвідомленості предмета, на який

спрямований інтерес, і проявляється насамперед свідомий характер інтересу [23, с. 19].

У психолого-педагогічній літературі існують різні підходи й до класифікації інтересу. С.Л. Рубінштейн розрізняє інтереси насамперед по змісту. Він вважає, що саме зміст найбільше визначає їхню суспільну цінність. В одного інтереси спрямовані на суспільну роботу, на науку або мистецтво, в іншого – на колекціонування марок, моду; це, звичайно, нерівноцінні інтереси [88, с. 79].

Інтереси, далі, можуть розрізнятися за рівнями оформленості. Аморфний рівень виражається в розлитому, недиференційованому, більш-менш легко порушуваному (або непорушуваному) інтересі до всього взагалі й ні до чого зокрема [89, с. 195].

З охопленням інтересів зв'язаний їхній розподіл. Один інтерес цілком зосереджений на одному якому-небудь предметі або вузько обмеженій області, що приводить до однобічного розвитку особистості і є разом з тим результатом такого однобічного розвитку. В інших є два або навіть кілька центрів, навколо яких групуються їхні інтереси. Лише при дуже вдалому сполученні, коли ці інтереси лежать у зовсім різних областях (наприклад, один – у практичній діяльності або науці, а інший – у мистецтві) і значно відрізняються один від одного за своєю силою, ця біфокальність інтересів не викликає ніяких ускладнень. У протилежному випадку вона легко може спричинити роздвоєність, що стане гальмувати діяльність як в одному, так і в іншому напрямку: людина ні в що не ввійде цілком, зі справжньою пристрастю, і ніде не досягне успіху. Нарешті, можлива й така ситуація, при якій інтереси, досить широкі й багатобічні, сконцентровані в одній області й притому настільки зв'язані найістотнішими сторонами людської діяльності, що навколо цього єдиного стрижня може згрупуватися досить розгалужена система інтересів. Саме така структура інтересів є, мабуть, найбільш сприятливою для всебічного розвитку особистості й разом з тим тієї її зосередженості, що необхідна для успішної діяльності [36, с. 70].

Відомо чимало прикладів (М.В. Ломоносов, Т.Г. Шевченко), коли інтерес до науки або мистецтва в людей, що живуть в умовах, у яких він не міг бути вдоволений, був настільки великий, що вони перебудовували своє життя і йшли на найбільші жертви, аби тільки цей інтерес задовольнити. У першому випадку говорять про пасивний, у другому – про активний інтерес; але пасивний та активний інтереси – це не стільки якісне розходження двох видів інтересів, стільки така, яке допускає безліч градацій, кількісні розходження в їхній силі або інтенсивності [42, с. 145]. Правда, це кількісне розходження, досягаючи певної міри, переходить у якісне, що виражається в тому, що в одному випадку інтерес викликає лише мимовільну увагу, у другому він стає безпосереднім мотивом для реальних практичних дій.

Розходження пасивного й активного інтересу не є абсолютним: пасивний інтерес легко переходить в активний, і, навпаки, сила інтересу часто, хоча необов'язково, сполучається з його стійкістю. У дуже імпульсивних, емоційних, нестійких натур буває, що той або інший інтерес, поки він панує, є інтенсивним, активним, але час його панування нетривалий: один інтерес швидко змінюється іншим. Стійкість же інтересу виражається в тривалості, протягом якої він зберігає свою силу: час служить кількісною мірою стійкості інтересу [11, с. 189].

Проблема розвитку інтересів завжди була актуальною для психології й педагогіки. Ще в 80-90-і роки даною проблемою займалися багато провідних філософів, соціологи, психологи й педагоги. Однак для правильного розуміння сутності пізнавального інтересу необхідно розглянути його філософське значення, що ґрунтується на теорії пізнання.

У стародавності, у філософії Аристотеля, інтереси розглядалися як спонукальна сила до дії. Сутність і характеристика інтересів мали важливе значення у філософії [5, с. 85]. Філософ І. Гегель відзначав, що інтерес переборює «сваволю потреб» [13, с. 35]. Імануїл Кант вказував, що інтерес належить тільки людині, а не тварині. Він припускає цілеспрямованість, волю й почуття. Марксистська філософія дає інтересам матеріалістичне

пояснення, розкриваючи їх як основу для різноманітних людських дій [47, с. 175]. Ф. Енгельс визначав інтереси як прояв відносин кожного даного суб'єкта [40, с. 384]. Так, у деяких працях теорія пізнання розглянута глибоко й ґрунтовно. Відповідно до даної теорії відбиття «пізнання є вічне, нескінченне наближення мислення до об'єкта. Це перехід від вловлювання зовнішніх, поверхневих властивостей і відносин, зафіксованих у явищі, до усвідомлення внутрішніх, стійких зв'язків, що виражають загальне й таких, які дають розуміння сутності [59, с. 67].

Спочатку ми одержуємо знання на рівні чуттєвого, а потім на рівні раціонального пізнання. Саме так відбувається в процесі розвитку пізнавальних можливостей людини й суспільства в цілому (онтогенез, філогенез) [59, с. 78].

Чуттєве пізнання більш ефективне на початкових етапах суспільної практики й життя людини, при ускладненні практичних завдань зростає необхідність розуміння внутрішніх, причинних зв'язків, а це раціональне знання. Чуттєве пізнання здійснюється людиною за допомогою трьох основ: відчуття, сприйняття й уявлення [59, с. 78].

Відчуття (найпростіші почуттєві образи) народжуються від впливу на наші органи почуттів зовнішнього світу, переростають у сприйняття (більше висока форма чуттєвого пізнання). У сприйнятті беруть участь не тільки відчуття, але й пам'ять, мислення й минулий досвід. Перетворюючи діяльність людини й людства, мислення постійно рухається до народження знань. Відтворення свідомістю образів пам'яті дає наступну форму чуттєвого відбиття – уявлення. Просторові уявлення – образи, що містять інформацію про просторові властивості й відносини предметів [88, с. 94].

Процес узагальнення (зміст мислення) протікає в трьох основних формах: поняття, судження й умовиводи. Мислення завжди здійснюється у формі понять. Поняття відрізняються рівнем, глибиною узагальнення (абстрагування), є основою розумового процесу. За допомогою суджень (форми вираження думок), у процесі пізнання, людина встановлює зв'язок,

відносини між предметами, явищами зовнішнього світу. Завдяки більш глибоким і конкретним знанням, що одержуються нами з умовиводів, встановлюється зв'язок між судженнями, і виникає отримане логічним шляхом знання. Умовивід – найбільш активний засіб наукового пізнання. Перш ніж людина переходить до наукового пізнання, вона опановує навчальну діяльність, що є ніби перехідною ланкою. Пізніше філософ М.Н. Алексєєв виявляв спільність філософських основ пізнання й навчання. Він установив, що активне мислення, інтерес здійснюються в активній діяльності особистості (у процесі пізнання). У філософській літературі немає однозначного розуміння природи інтересу, однак, прийнято вважати, що інтерес існує об'єктивно, незалежно від того, усвідомлений він чи ні. Відбиття його об'єктивного існування являє собою спонукальну силу діяльності [4, с. 345].

Для педагогіки важлива думка філософів про те, що активне мислення й прояв інтересу може здійснюватися тільки в активній діяльності. У дидактику аналіз гносеологічних основ навчання вдосконалювався повільно. Тривалий час основною проблемою була структура пізнання. При цьому основна увага зверталася на відмінність наукового пізнання від процесу пізнання учня (Е.Я. Голант, Р.Г. Лемберг, С.Л. Рубінштейн й ін.). Потім дослідження змістилося у бік виявлення спільності філософських основ пізнання й навчання (філософ М.Н. Алексєєв і дидакт Л.М. Аристова). В 60-і роки інтенсивно вивчалася питання про суперечливість навчального процесу (М.А. Данилов, В.І. Загвязинський). Особливо стала виділятися методологічна проблема єдності теорії й практики. В 70-і роки ґрунтовному аналізу піддалися гносеологічні основи процесу навчання.

Інтерес розглядався вченими-психологами як критерій активності й життєдіяльності людини. Інтерес (у психології) – безкорисливе, пізнавальне спонукання, що супроводжується усвідомленням мети діяльності й позитивних емоцій [65, с. 88]. Так, Б.І. Додонов вважає, що інтерес – це спеціальний психічний механізм, що спонукує людину до діяльності, що

приносить емоційне насичення [58, с. 93]. Л.С. Виготський під інтересами розуміє динамічні тенденції, що визначають структуру спрямованості особистості й розвиваються разом з нею. Саме через цей зв'язок інтересів з біологічною основою особистості вони не здобуваються, а розвиваються [18, с. 38]. П.Ф. Каптерев вважає, що сам по собі об'єкт пізнання не цікавий. Він стає цікавим завдяки психічному стану особистості. Поняття «інтерес» необхідно відносити й до предмета, яким цікавляться, і до щирсердечного стану людини, викликаного значимістю предмета інтересу.

Цілеспрямованим вивченням пізнавального інтересу займалися педагоги І. Буцаєв, В.А. Кальней, Г.Д. Кирилова, В.Н. Липник, В.Н. Максимова, П.И. Резникова, А.С. Роботова, Ф.К. Савина, Е.С. Туренська, І.Г. Шапошникова, В.П. Шуман, Г.І. Щукіна. Досліджуючи пізнавальний інтерес учнів, науковий колектив дійшов висновку, що цей феномен має відношення не тільки до навчальної пізнавальної діяльності, але й до всієї життєдіяльності людини. Педагоги спробували проникнути в структуру мотивів, якими викликається діяльність школярів, у пізнавальні процеси й внутрішні процеси особистості [92, с. 492].

О.К. Тихомиров й Ю.Н. Кулюткін виявили, що кульмінація інтересу падає на здогад, що поєднано з наявністю орієнтовних дій у школярів [98, с. 56]. Робота А.С. Роботової виявила вплив пізнавального інтересу на розвиток самопізнання й самосвідомості старших класів, що вчать [90]. Дослідження В.А. Філіппової розкрило глибокий взаємозв'язок естетичних і пізнавальних інтересів [98]. Г.І. Щукіна продовжила наукову працю, що надалі цілком присвячувалася пізнавальному інтересу. У цій області вона випускає дослідницькі праці в 80-і й 90-і роки. Проблемою єдності теорії й практики навчального процесу в школі присвятили свої праці М.А. Данилов, Е.П. Ільїн. Експериментальними доказами зв'язку високого рівня узагальнених знань із високим рівнем розвитку учнів займалися: Л.С. Виготський, В.А. Вединяпіна, З.В. Веракса, А.И. Янцов й ін. Багато вчених приділяють велику увагу інтересам, які відіграють важливу роль у

становленні особистості (В.Б. Бондаревский, Р.Є. Залеська, Е.П. Ільїн, Е.А. Климов, Г.І. Щукіна та ін.). Дані інтереси виступають як мотиви навчально-пізнавальної діяльності. При наявності певного комплексу дидактичних умов вони стають стійкою рисою особистості, проявляючись у допитливості, й постійному бажанні самоосвіти.

Пізнавальний інтерес – це найважливіша область загального феномена інтересу. Пізнавальний інтерес – найзначніша властивість людини, вона виражається в прагненні пізнавати навколишній світ з метою проникати в його різноманіття, відбивати у свідомості сутнісні сторони, причинно-наслідкові зв'язки, закономірності, суперечливість [112, с. 31].

Для того щоб викликати пізнавальний інтерес учня, учителі використовують наочні засоби навчання, ігри, курйози, жарти. Але багато авторів проти розваг в навчанні, тому що потім людині потрібно робити над собою зусилля, щоб зосередитися на серйозних речах. Відомі висловлення В.Г. Белінського й Н.А.Добролюбова проти розваг в навчанні, Д.И.Писарева проти педагогіки, що потішає, К.Д. Ушинського, який з обуренням писав про неприпустимість приносити зміст науки в жертву розвагам. І тут постає проблема підтримки й розвитку інтересу учня [103, с. 21].

Від учителя багато в чому залежить пробудження й підтримка подібних інтересів. При цьому головне навіть не стільки висування ним цікавих проблем або постановка завдань, що вимагають інтелектуальної напруги або «гри розумових сил», скільки навчання учнів прийомам розумової діяльності, оволодіння загальнонавчальними вміннями. Ці мотиви сприяють виробленню особливого емоційного відношення до знань, у їхній основі лежать інтерес і радість пізнання, що роблять саме пізнання інтелектуальною потребою допитливого розуму.

Найвищий емоційний стан учня – натхнення, піднесеність, викликана прагненням упоратися із завданням і відчуттям можливості рішення поставленого завдання. В умовах підйому духовних і фізичних сил воля учня

спрямована не на боротьбу із самим собою, а на подолання реальних труднощів [43, с. 63].

Таким чином, пізнавальний інтерес, виникаючи як прояв цікавості, активності, спрямованої на пізнання навколишнього світу згодом виражається в інтересі до навчання, і лежать в основі мотивів навчання. Оскільки пізнавальні інтереси – це власні, внутрішні властивості людини, що передують навчанню, отже, вони зароджуються за межами шкільного життя й напевно в їхньому формуванні істотну роль грає родина. Інтереси дітей дуже різноманітні, що дозволяє дослідникам даної проблеми розділити їх на кілька видів [89, с. 371].

Зокрема А.Г. Ковальовим складена наступна класифікація:

1. *За змістом (спрямованості):*

- а) матеріальний (з підвидами);
- б) суспільно-політичний;
- в) професійно-трудоий;
- г) пізнавальний: навчальний, спеціально науковий;
- д) естетичний;
- е) читацький;
- ж) спортивний й інші.

2. *Безпосередній, опосередкований:*

- а) безпосередній – інтерес до самого процесу діяльності: процесу пізнання, у тому числі – оволодіння знаннями, процесу праці, творчості.
- б) опосередкований – інтерес до результатів діяльності: освітньому цензу, придбанню професії, службовому або суспільному становищу, ученому званню, матеріальним результатам.

3. *За рівнем дієвості:*

- а) пасивний – споглядання;
- б) активний – дія.

4. *За обсягом:*

(характеризує структуру інтересів особистості)

- а) широкий – багато чим цікавиться;
- б) вузький – допитливість, немає постійного захоплення.

5. *За глибиною:*

- а) глибокий – прагнення глибоко проникнути в предмет пізнання, досконало опанувати професією;
- б) поверхневий – легковажність у практиці, верхоглядство в пізнанні.

6. *За стійкістю:*

- а) стійкий - розвинені здібності й глибока свідомість свого покликання;
- б) нестійкий – антипод першого, характерний дорослим і дітям.

У реальному житті всі ці види переплетені між собою [46, с.91].

Класифікація Г.І. Щукіної побудована по іншому принципі. Тут інтерес виступає як:

- 1) виборча спрямованість психічних процесів людини на об'єкти і явища навколишнього світу;
- 2) тенденція, прагнення, потреба особистості займатися саме даною областю явищ, даною діяльністю, що приносить задоволення;
- 3) потужний спонукач активності особистості, під впливом якого всі психічні процеси протікають особливо інтенсивно й напружено, а діяльність стає захоплюючою й продуктивною;
- 4) особливе виборче (не байдуже, не індіферентне, а наповнене активними помислами, яскравими емоціями, вольовими устремліннями) відношення до навколишнього світу, до його об'єктів, явищ, процесів [112, с.341].

Стосовно навчання види інтересу диференційовані А.К. Марковою і підтримані И.А.Зимовою. Із цього погляду інтерес може бути:

- 1) широким;
- 2) планованим;
- 3) результативним;
- 4) процесуально-змістовним;
- 5) учбово-пізнавальним і вищий рівень інтересу;
- 6) перетворюючий інтерес [56, с. 37].

За предметною спрямованістю інтересів і пов'язаних з ними сферами діяльності виділяють інтереси художні, технічні, пізнавальні й т.д. Пізнавальний інтерес є особливою й важливою областю загального феномена «інтерес». У сферу цього інтересу входять: придбання школярем знань; процес оволодіння знаннями; процес навчання в цілому, що дозволяє здобувати необхідні способи пізнання й сприяє постійному поступальному руху школяра [101, с. 68].

Пізнавальний інтерес спрямований на оволодіння знаннями, які представлені в шкільних предметах [39, с. 251]. Він може здобувати характер схильності, якщо посилено ним займатися, виділяти з інших. Своєрідність пізнавального інтересу складається в складному пізнавальному відношенні до світу предметів, до знань про них. Процес навчання в стані інтересу носить не споглядальний, а активний цілеспрямований характер, пізнавальний інтерес становить найважливіший мотив навчання [90, с. 473].

Під впливом пізнавального інтересу в інтелектуальній діяльності проявляються активний пошук, здогад, дослідницький підхід, готовність до вирішення завдань. У нього вкладені такі емоційні прояви як емоції подиву, почуття очікування нового, почуття інтелектуальної радості, почуття успіху. Гармонійний розвиток людини не може відбуватися поза формуванням пізнавального інтересу. Особливість пізнавального інтересу як мотиву навчальної діяльності в тому, що він раніше й більш ясно, ніж інші мотиви, усвідомлюється школярами. «Цікаво» – нецікаво» – основні критерії дітей [112, с. 289].

Рішення проблеми формування пізнавального інтересу пов'язане із двома питаннями: 1) сприяння найбільш повному відбиттю у свідомості учня явищ науки, проникнення в їхні істотні взаємозв'язки; 2) пробудження, підтримування й підкріплення такого відношення до знань, до навчання, що наповнено готовністю опанувати знання, прагненням заглиблюватися в процес пізнання. Джерелами формування пізнавальних інтересів є зміст навчальних матеріалів і процес навчання, що виступає як процес організації

пізнавальної діяльності учнів [112, с. 95]. У вітчизняній педагогіці розроблені три основних види стимуляції пізнавального інтересу учнів:

- 1) зміст навчального матеріалу;
- 2) організація навчальної діяльності;
- 3) спілкування учнів в навчальному процесі один з одним, між учнями й учителем [112, с. 96].

З усього вищесказаного можна зробити висновок, що пізнавальний інтерес, будучи сильним і значним, істотно впливає на навчальну діяльність школяра і завдання формування пізнавальних інтересів учнів у процесі навчання – одне із центральних у педагогіці. Пізнавальний інтерес виступає як найважливіший мотив особистості, її пізнавальної діяльності. Багато сучасних педагогів визначають роль формування інтересу в розвитку школяра як вирішальну. Тому надзвичайно важливо детальніше окреслити психологічні передумови формування інтересу школярів.

1.3. Основи розвитку в школярів пізнавального інтересу

У пізнавальному інтересі переплітаються інтелектуальні, вольові та емоційні компоненти. Найвиразнішою ознакою пізнавального інтересу є активні дії суб'єкта. Тому ініціативність пошуків, самостійність учнів у здобутті знань – найхарактерніші виявлення пізнавального інтересу. Він не тільки істотно впливає на психічні процеси, а й змінює загальну спрямованість активності особистості [46, с. 437].

Сама природа цікава, як і діяльності, має об'єктивно-суб'єктивні основи. Не виникає інтерес до того, що немає для школяра об'єктивного змісту, значимості, тому інтерес виборчий. Але інтерес, як і діяльність- це людське утворення. Людина відбиває світ у своїй свідомості, вивчає цей світ. За допомогою інтересу у вивчення привноситься особистісний початок, розкриваються можливості школяра [98, с. 512].

Інтерес школяра і його ціннісні орієнтації тісно зв'язані. Ціннісні орієнтації звернені до об'єктивних цінностей, що існують у дійсності, але вони суб'єктивні, вони – властивість людини [76, с. 311].

У навчальній діяльності розкриваються об'єктивні цінності різних предметних областей знань, що відбивають дійсність. Ця діяльність допомагає школяреві обирати не те випадкове, що виникло в тимчасовій ситуації, а те справді коштовне, що може становити інтерес не перехідний, не ситуативний, а стійкий, глибокий, що проростає в життєдіяльність.

У педагогічних дослідженнях і психологічних працях творчий характер діяльності розцінюється як вищий рівень можливостей учнів. У навчальному ж процесі все часто зводиться до рішення завдань, поставлених учителем, без використання індивідуальних сил учнів, що підриває основи творчої діяльності, розвитку індивіда.

А тим часом спонукання й формування творчих можливостей учнів у шкільні роки – одне з головних завдань навчання й виховання в умовах науково-технічного прогресу [43, с. 156].

Потенціал сучасного школяра, що існує в інтенсивних ритмах життєдіяльності, став іншим, більш значним. Це зафіксовано й психологічними дослідженнями [35, с. 48], і життєвими спостереженнями.

Що стосується учнів старших класів, то їхні потенційні можливості настільки великі, що вони можуть активним чином впливати на весь хід навчального процесу, сприяючи збагаченню змісту, творчої спрямованості діяльності.

Таким чином, виявлення й реалізація в навчально-пізнавальній діяльності потенціалу школяра будь-якого віку – невід’ємне завдання кожного вчителя, зацікавленого в ефективності навчання, у формуванні особистості сучасного школяра, розвитку його пізнавальних інтересів [48, с. 534].

Варто визнати, що вчитель не завжди має необхідне орієнтування в становленні особистості своїх учнів. Багато хто навіть не проявляє інтересу до суджень й оцінок своїх учнів, не схильні аналізувати ні процесу свого спілкування учнями, ні відносин, які складаються в них з учнями. Саме це й перешкоджає формуванню школяра як активного діяча, суб’єкта навчальної діяльності, загальмовує повноцінне становлення його особистості, розвиток пізнавальних інтересів [67, с. 36].

Сучасна психологія, затверджуючи центром теорії діяльності людину, що вступає в багатозначні відносини з навколишніми, надає особливу значимість проблемі спілкування, у якій розкриваються сутнісні сили індивіда й колективу.

Відомий психолог С.Л. Рубінштейн стверджував, що, вступаючи в спілкування, у співучасть у діяльності, людина привносить у цей світ відносини, що склалися в його досвіді. Ці відносини – ділові, суспільні, особистісні – стають уже об’єктивним фактором, що робить вплив на діяльність не тільки даного індивіда, але й інших людей-учасників діяльності й спілкування [88, с. 93].

Таким чином, у навчальному процесі відносини, які складаються між учителем й учнями, між членами даного навчального колективу, є передумовами формування особистісних утворень активності, самостійності, пізнавальних інтересів, які стимулюються прихильністю учителя, прагненням вислухати кожного, виявити співпереживання до настрою учнів. Благополучно сформовані відносини в колективі сприяють благополуччю навчальної діяльності. Неблагополуччя відносин із учителем негайно позначається на працездатності школярів, які лякаються невдач, бояться осудів товаришів, відчувають гострий сором [112, с. 99].

У сучасній дидактиці й педагогіці накопичений значний фонд досліджень в області формування пізнавальних інтересів учнів. За останні роки вивчення особистості учня відкриває значні перспективи для розвитку цієї проблеми в теорії й практиці навчання:

- виявляються взаємодоповнення різних видів діяльності, для того щоби розкривати й пускати в хід потенціал учнів, викликати інтерес до знань, життя, світу відповідно до потреб кожного;
- особлива увага звертається на взаємозв'язок діяльності вчителя й учнів з метою формування й розвитку міжсуб'єктних відносин, що сприяють становленню суб'єктної позиції школярів і збагаченню діяльності вчителів.

Для розвитку інтересу до навчання в учня треба створювати спеціальні умови. По-перше, передумовою виникнення інтересу до навчання є виховання соціальних мотивів навчальної діяльності, усвідомлення важливості знань для власної життєдіяльності. По-друге, необхідно організувати навчання так, щоби учні мали змогу виявити інтелектуальну самостійність та ініціативність, що сприятиме розвитку інтересу до змісту навчання. По-третє, важливу роль у формуванні інтересу до навчання відіграє створення проблемних ситуацій. Необхідно також урізноманітнювати навчальний матеріал та прийоми навчальної діяльності.

Пізнавання нового має ґрунтуватися на раніше засвоєних знаннях [84, с. 451].

Стимулювання пізнавальних інтересів школярів буде протікати більш успішно при дотриманні таких педагогічних умов:

- детальний аналіз змісту навчання з метою визначення його можливостей для стимулювання пізнавального інтересу, збагачування змісту особистісно орієнтованим цікавим матеріалом;
- вибір дидактичних прийомів стимулювання самостійної пізнавальної діяльності учнів в залежності від змісту діяльності і вікових та індивідуальних особливостей учнів;
- максимальна опора на активну мислительну діяльність учнів;
- опора на «зону найближчого розвитку учнів»;
- утвердження гуманного ставлення до учнів;
- задоволення потреби в спілкуванні з учителем і однокласниками під час навчання;
- формування в учнів адекватної самооцінки своїх можливостей, утвердження прагнення до саморозвитку, самовдосконалення;
- створення сприятливого психологічного клімату;
- створення позитивного емоційного фону на заняттях [106, с. 76].

На думку В. Лозниці, є чотири засоби формування стійких пізнавальних інтересів в учнів:

- «захоплений виклад самого навчального матеріалу (новизна, історизм, показ сучасних досягнень науки, практичного значення наукових знань тощо). При цьому інтерес має формуватися не за рахунок відхилення

від змісту основного матеріалу, а завдяки подачі тих аспектів, до яких передусім повинна бути привернена увага учнів;

- використання методів і форм організації навчання, які спонукають учнів до самостійної пізнавальної діяльності (проблемне навчання, наочність, групова робота, взаємне навчання і контроль);

- створення сприятливого емоційного поля (довіра, такт учителя, відкритість до нових ідей, взаємна доброзичливість);

- моделювання ситуації успіху, за якої створюються умови переживання радості успіху, усвідомлення своїх можливостей, віри в себе. При цьому вчитель повинен акцентувати увагу учнів на тому, що в засвоєнні будь-яких знань (як і в психології) негативний результат – це також результат, бо, зрештою, він веде до позитивного, а не різко критикувати якісь неправильні думки чи результати учнів» [62, с. 88].

Розмаїття підходів до дефініції категорії „інтерес» підводить до думки про його багатогранність та вимагає додаткового всебічного моніторингу в аспекті застосування в педагогічній психології.

Проблема співвідношення понять мотивації, мотивів, стимулів та інтересу до навчання – одна з найголовніших у педагогічній психології. З наукової точки зору, вивчення будь-якого явища потребує, перш за все, його чіткого понятійного визначення. Відносно мотиву, стимулу та інтересу це обов'язково необхідно зробити, бо ці терміни все частіше використовуються у працях вітчизняних і зарубіжних вчених [59, с. 256].

У словнику за редакцією А. Петровського знаходимо визначення досліджуваних нами понять. Мотив (від лат. *motus* – приводити в дію, штовхати) – 1) спонукання до діяльності, пов'язаної із задоволенням потреб суб'єкта; 2) предметно спрямована активність певної сили; 3) усвідомлена причина, яка лежить в основі вибору дій та вчинків особистості. Стимул (від лат. *stimulus* – підбурювання, підбивання на щось) – 1) спонукання, ефект якого залежить від психіки людини, її поглядів, почуттів, настрою, інтересів.

Потреба – стан індивіда, створений відчуттям потреби в суб'єктах, необхідних для його існування та розвитку, який є джерелом його активності
Інтерес – форма прояву пізнавальної потреби, що забезпечує спрямування особистості на усвідомлення мети діяльності [83, с. 345].

Інтерес – це внутрішня складова мотиву, яка примушує суб'єкт діяти відповідно до інтелектуальної значущості та емоційної привабливості предмета. На нашу думку, багатовимірний зміст поняття «інтерес» можна звести до двох домінуючих складових. Перша – предметна: спрямованість на конкретний предмет, а друга – усвідомленість, що забезпечує спрямованість дії на цей предмет в конкретній ситуації [60, с. 184].

Як відомо, основою формування інтересу є потреба. Вона підсилюється в процесі предметної діяльності, і тому саме в процесі її виконання формується та закріплюється певний інтерес.

Категорія потреб охоплює ширше коло явищ, ніж категорія інтересу. Потреби притаманні всім живим організмам, в тому числі й людині. Інтереси ж – тільки людині. Можна вважати, що інтереси, потреби, бажання, переконання характеризують налаштованість особистості на певну діяльність. Отже, сутність спрямованості полягає не в тому, чого хоче людина, а в тому, чому вона цього хоче, що й визначає її поведінку, діяльність [50, с. 59].

Емоційне переживання пізнавальної потреби та її задоволення є інтересом. Опираючись на психологічні теорії, можна сказати, що пізнавальний інтерес виражається у виникненні задоволення при наявності об'єкта інтересу, відкриваючи людині свої раніше сховані властивості, об'єкт інтересу викликає емоційне порушення. Кожна людина переживає емоційне зрушення, пов'язане з об'єктом пізнання по-різному. Це зрушення може бути дуже короткочасним і швидко вгасати, а може викликати активність людини, що виражається в прагненні визначити, що собою представляє об'єкт інтересу, до якого класу знайомих явищ його можна віднести. У цей момент виникає емоційна напруга, що може виражатися в

різних видах активності: дослідницьких діях, звертанні до джерел інформації, напрузі власних інтелектуальних сил [54, с. 76].

За визначенням В. Козакова, «потреба – недостаток людини у чомусь, що стає джерелом її активності. Потреби – це стани особистості, завдяки яким регулюється поведінка, визначається напрям мислення, почуттів і волі. Потреби людини зумовлені процесами її навчання (яке дає можливість засвоїти культуру людства), всією життєдіяльністю. Суб'єктивно людина усвідомлює потребу через мету, а виявляється вона у мотивах поведінки (прагненнях, бажаннях, інтересах тощо), що спонукає людину до активної діяльності» [25, с. 83].

У педагогіці та педагогічній психології особливого значення надається вивченню та формуванню мотивів навчання. Звідси й значна кількість праць у цій галузі. До мотивів навчальної діяльності відносять стимули, розуміння потреби навчання, обов'язок як мотив навчання, відповідальність, пізнавальний інтерес, усвідомлення необхідності вивчення певної навчальної дисципліни для оволодіння фахом, отримання в майбутньому матеріальної винагороди. Під мотивом навчальної діяльності розуміються всі фактори, що зумовлюють навчальну активність: потреби, цілі, установки, почуття обов'язку, інтереси, стимул.

Як зазначав С. Рубінштейн, від провідних інтересів того, хто навчається, залежить мотивування процесу навчання. Вчений розрізняв мотиви, в основі яких лежить певний інтерес:

- безпосередній інтерес до самого змісту предмета діяльності, яка в ньому відображається;
- інтерес, викликаний характером тієї розумової діяльності, якої потребує предмет;
- інтерес, зумовлений відповідною схильністю індивіда до певного типу предметного діяння;
- опосередкований інтерес до предмета, викликаний уявленням про майбутню (або взагалі можливу) діяльність щодо нього;

- інтерес, зумовлений процесом навчальної діяльності, пов'язаний із соціальною ситуацією (навчальний колектив, викладач тощо) [88].

А. Маркова відзначає, що «навчально-пізнавальні мотиви формуються в процесі самої навчальної діяльності, тому дуже важливо, як ця діяльність здійснюється». На її думку, головними факторами, що впливають на формування позитивної стійкої мотивації до навчання, є:

- Зміст навчального матеріалу. Зміст навчання є для учнів тією, у першу чергу, інформацією, яку вони отримують від учителя та з навчальної літератури. Але сама по собі інформація, без потреб учня, не має для нього жодного значення, а, отже, й не спонукає до навчання. Ось чому, викладаючи навчальний матеріал, необхідно враховувати потреби учнів певного віку. Навчальний матеріал повинен подаватися в такій формі, щоби він викликав емоційний відгук, був досить складним, активізував пізнавальні психічні процеси.
- Організація навчальної діяльності. А. Маркова підкреслює, що вивчення кожного розділу або теми навчальної програми повинне складатися з трьох основних етапів: мотиваційного, пізнавального, оцінювального. Мотиваційний етап – це повідомлення учням, для чого необхідно вивчати певний розділ програми, яке основне навчальне завдання конкретної роботи. На пізнавальному етапі учні засвоюють тему. Його призначення – формувати та підтримувати мотивацію до навчальної діяльності. Він залежатиме від того, чи зрозуміла учням необхідність наданої інформації і чи розуміють вони поданий навчальний матеріал.
- Оцінювальний етап пов'язаний з аналізом пройденого, зіставленням досягнутого з поставленим завданням та оцінкою роботи. Підбиття підсумків потрібно організувати так, щоби учні відчули задоволення від виконаної роботи, подолання труднощів, пізнання нового. Це обумовить формування очікування таких же емоційних переживань і в майбутньому.

- Колективна форма діяльності. Як відомо, в багатьох випадках групова форма навчання утворює кращу мотивацію, ніж індивідуальна. Вона спонукає до активної роботи навіть пасивних осіб.
- Оцінка результатів навчальної діяльності. Мотиваційне значення оцінки результатів не викликає сумніву. Але дуже часте оцінювання призводить до того, що висока оцінка стає самоціллю, а, отже, порушується навчальна мотивація. Важливо, щоб оцінка давала якісний, а не кількісний аналіз навчальної діяльності, підкреслювала позитивні моменти.
- На формування мотивів навчання впливає стиль педагогічної діяльності вчителя. Різні стилі формують різні мотиви [67, с. 432].

Отже, зміст кожного уроку, кожної теми повинен бути глибоко мотивованим, однак не за допомогою створення тимчасових інтересів (наприклад, за допомогою зовнішньої цікавості, що лише зрідка може служити передумовою до виховання глибоких пізнавальних інтересів) або посилення на практичну значимість у майбутнім житті (хоча й це іноді не слід упускати), а головним чином, тим, що цей зміст повинен бути спрямованим на рішення проблем науково-теоретичного пізнання явищ й об'єктів навколишнього світу, на оволодіння методами такого пізнання [10, с. 321]. Тільки в цьому випадку в дітей буде створюватися перспектива на подальше вивчення знайомих, постійно спостережуваних явищ, буде створена основа для формування змістовних мотивів навчальної діяльності (тобто мотивів, спрямованих на сам зміст діяльності, а не на якісь побічні цілі цієї діяльності).

Організація навчальної діяльності є одним зі шляхів формування мотивації. Зміст навчального матеріалу засвоюється учнями в процесі навчальної діяльності. Від того, яка ця діяльність, з яких навчальних дій вона складається, як ці частини між собою співвідносяться, тобто яка структура навчальної діяльності, – від усього цього багато в чому залежить результат навчання, його розвиваюча й роль. Відношення дітей до власної

діяльності визначається в значній мірі тим, як учитель організує їхню навчальну діяльність, яка її структура й характер [12, с. 211].

Психологічні дослідження навчальної діяльності показали: для того, щоб в учнів виробилося правильне відношення до неї, змістовна її мотивація, потрібно навчальну діяльність будувати особливим чином. З'ясувалося, що вивчення кожного самостійного розділу або теми навчальної програми повинно складатися із трьох основних етапів: мотиваційного, операціонально-пізнавального й рефлексивного-оцінного. Розглянемо зміст цих етапів й їхню роль у становленні мотивації навчальної діяльності.

Мотиваційний етап.

На цьому етапі учні повинні усвідомити, чому й для чого їм потрібно вивчити даний розділ програми, що саме вони повинні проробити, щоб успішно виконати основне навчальне завдання; мотиваційний етап звичайно складається з наступних навчальних дій:

1) Створення проблемної ситуації, що вводить учнів у предмет вивчення майбутньої теми програми. Проблемна ситуація може бути створена вчителем різними прийомами:

а) постановкою перед учнями завдання, рішення якого можливе лише на основі вивчення даної теми;

б) бесідою (розповіддю) учителя про теоретичну й практичну значимість майбутньої теми програми;

в) розповіддю вчителя про те, як вирішувалася проблема в історії науки.

2) Формулювання основного навчального завдання звичайно виробляється вчителем як підсумок обговорення проблемної ситуації. [92, с. 67].

Навчальне завдання показує учням той орієнтир, на який вони повинні спрямовувати свою діяльність у процесі вивчення даної теми. Не може виникнути ні якої діяльності без наявності мети й завдання, що пускає в хід цей процес, що дає йому напрямок [88, с.301]. Важлива умова організації

навчальної діяльності – підведення учнів до самостійної постановки й прийняття навчальних завдань.

3) Самоконтроль і самооцінка можливостей майбутньої діяльності по вивченню теми [69, с. 411].

Після того, як основне навчальне завдання зрозуміле й прийняте учнями, намічають й обговорюють план майбутньої роботи. Учитель повідомляє час, відпущений на вивчення теми, строки її завершення. Це створює в учнів ясну перспективу роботи. Потім учитель повідомляє, що потрібно знати й уміти для вивчення теми. Тим самим в учнів створюється установка на необхідність підготовки до вивчення матеріалу. Завершується обговорення тим, що окремі учні дають самооцінку своїм можливостям по вивченню теми, вказують, який матеріал вони повторюють і що ще зроблять для підготовки до майбутніх уроків. Деяким учням учитель заздалегідь пропонує завдання для заповнення наявних у них прогалін, указуючи, що виконання цих завдань створить можливість плідно вивчити нову тему.

Весь цей етап вивчення теми досить важливий для становлення мотивації навчальної діяльності учнів. Навряд чи правильно поступають ті вчителі, які його зовсім опускають або ж з однією фразою: «Сьогодні ми приступаємо до вивчення теми...» переходять відразу до викладу нового матеріалу. Така «економія часу» болісно позначиться на всьому характері навчальної діяльності учнів [69, с. 81].

Операційно-пізнавальний етап.

На цьому етапі учні засвоюють зміст теми програми й опановують навчальними діями й операціями, що входять у цей зміст. Роль даного етапу в становленні мотивації навчальної діяльності залежить, головним чином, від того, чи буде учнем ясна необхідність усього змісту й окремих його частин, всіх навчальних дій й операцій для рішення основного навчального завдання, поставленого на мотиваційному етапі. При такій структурі навчальної діяльності учнів, коли основним змістом операційно-пізнавального етапу стає моделювання об'єктів й явищ, вивчення

побудованих моделей, діяльність учнів здобуває теоретичний, дослідницький характер. Тим самим учні ніби вводяться в лабораторію думки відповідних наук, здобувають досвід справді творчої діяльності, творчого мислення. Все це надзвичайно потужний засіб, що сприяє становленню потрібної мотивації навчальної діяльності учнів.

Рефлексивний-оцінний етап. Цей етап підсумковий у процесі вивчення теми, коли учні вчаться рефлексувати (аналізувати) власну навчальну діяльність, оцінювати її, зіставляючи результати з поставленими основними навчальними завданнями (цілями). Якісне проведення цього етапу має величезне значення в становленні мотивації навчальної діяльності.

Роботу з підведення підсумків вивчення пройденого розділу необхідно організувати так, щоб учні могли відчувати емоційне задоволення від зробленого, радість перемоги над перебореними труднощами, щастя пізнання нового, цікавого [115, с. 265]. Тим самим буде формуватися орієнтація на переживання таких почуттів у майбутньому, що приведе до виникнення потреб у творчості, у завязаному самостійному навчанні, тобто до появи інтересу та позитивної стійкої мотивації навчальної діяльності.

Важливо, щоб контроль й оцінка не тільки встановлювали фактичний стан знань й умінь кожного учня, але й використовувалися для спонукання його до подальшої роботи, для створення подальших перспектив цієї роботи. Особливо варто підкреслити роль методів проблемно-розвиваючого навчання у формуванні мотивів навчання.

Розглянемо деякі психологічні аспекти значення і ролі проблемного навчання для становлення мотивації. Справа в тому, що формування потреб і мотивів діяльності відбувається в процесі здійснення самої діяльності. Скільки б учень не чув про необхідність учитися, про його обов'язки, про важливість для нього самого й майбутнього його життя навчальної діяльності і як би добре не усвідомлював справедливість цих слів, але якщо він не включився в цю діяльність, то відповідних мотивів у нього не виникає й не сформується стійка мотивація. Щоб мотиви виникли, зміцнилися й

розвинулися, учень повинен почати діяти. Якщо сама діяльність викличе в нього інтерес, якщо в процесі її виконання він буде відчувати яскраві позитивні емоції задоволення, то очікується, що в нього поступово виникнуть потреби й мотиви до цієї діяльності.

На уроці вчитель розповідає, показує учням, але вся ця інформація для деяких дітей незначуща: вони слухають і не чують, дивляться й не бачать, вони зайняті зовсім іншою діяльністю: мріють, думають про своє. Щоб ці діти включилися в навчальну роботу, треба створити стимул для посиленого процесу мислення. Таким прийомом, що стимулює мислення, і є створення учбово-проблемних ситуацій.

Дуже ефективно, особливо в молодших класах, розпочати створення учбово-проблемних ситуацій не з питання, завдання або розповіді, а з якої-небудь практичної роботи. І якщо відразу після цього поставити проблемне питання, то така проблемна ситуація, безсумнівно, з'явиться потужним поштовхом до початку інтенсивного мислення.

Проблемне навчання сприяє підтримці глибокого інтересу до самого змісту навчального матеріалу, до загальних прийомів пізнавальних дій, формуючи тим самим у дітей позитивну мотивацію [115, с. 481].

Вплив колективних форм навчальної діяльності на мотивацію навчання. Різні форми колективної діяльності учнів на уроці відіграють значну роль у становленні мотивації навчання. Для її становлення велике значення має включення всіх учнів в активну навчальну роботу, тому що тільки в процесі діяльності може формуватися потрібна мотивація. Однак, прийоми, застосовувані при індивідуальній формі навчання, не завжди дають належний ефект. У класі бувають діти, на яких ці прийоми не справляють очікуваної дії. Використання групових форм навчання втягує в активну роботу навіть «глухих» учнів, тому що, потрапивши в групу однокласників, які колективно виконують завдання, учень не може відмовитися виконувати свою частину роботи, інакше зазнає осуду з боку

товаришів, а їхньою думкою він, як правило, дорожить найчастіше навіть більше, ніж думкою вчителя.

Вибір тієї або іншої форми колективної й групової діяльності залежить від віку учнів, особливостей даного класу, нарешті, від схильностей і характеру вчителя. Але в кожному разі використання форм колективної організації навчального процесу досить перспективне для становлення мотивації [116, с. 90].

Значення оцінки в становленні мотивації навчальної діяльності є дуже важливим. Із психологічної точки зору важлива не будь-яка мотивація навчальної роботи учнів, а така, що заснована, головним чином, на пізнавальній потребі й інтересі учнів, на визнаній ними результативно-процесуальної цінності цієї діяльності. Тим часом, учителі з моменту появи дитини в школі нерідко користуються оцінкою як мотивуючим засобом, як засобом спонукання учня до активної роботи. Оцінка в цьому випадку здобуває в очах школяра самодостатню цінність і закриває справжню цінність його діяльності [88, с. 365].

Діяльність учнів, не підкріплена належною мірою пізнавальною потребою й інтересом, спрямована на зовнішні її атрибути, на оцінку, стає недостатньо ефективною. Це приводить до того, що оцінка для багатьох учнів перестає відігравати мотивуючу роль, а тоді й сама навчальна робота втрачає для них усяку цінність [112, с. 84].

Для формування позитивної стійкої мотивації навчальної діяльності важливо, щоб головним в оцінці роботи учня був якісний аналіз цієї роботи, підкреслення всіх позитивних моментів, просувань в освоєнні навчального матеріалу й виявлення причин наявних недоліків, а не тільки їхня констатація. Цей якісний аналіз повинен направлятися на формування в дітей адекватної самооцінки роботи, її рефлексії. Бальна оцінка повинна займати в оцінній діяльності вчителя другорядне місце. Особливо обережно треба використати в поточному обліку незадовільні оцінки, а спочатку навчання, очевидно, краще зовсім не використовувати. Замість цього треба

просто вказувати на наявні помилки в роботі. Такий аналіз учитель фіксує для себе. При тематичній формі обліку й оцінки роботи учнів це зробити легко.

Отже, ми розглянули різні шляхи формування позитивної стійкої мотивації навчальної діяльності учнів. Для становлення такої мотивації варто використати не один шлях, а всі шляхи в певній системі, у комплексі, тому що ні один з них, сам по собі, не може грати вирішальної ролі в становленні навчальної мотивації всіх учнів. Те, що для одного учня є важливим, для іншого може не бути таким. У сукупності, у комплексі всі зазначені шляхи є досить ефективним засобом формування мотивації навчання в школяра [101, с. 288].

Таким чином, слід зазначити, що мотивація в цілому й у тому числі проблеми мотивації навчання досліджуються досить широко. Однак дотепер, незважаючи на велику кількість даних, вони не тільки різноманітні, але нерідко й суперечливі. Наприклад, це стосується не тільки властиво теоретичних питань, але й конкретних питань, що стосується динаміки мотивів навчання дітей молодшого шкільного віку. Мотиви навчання молодших школярів вимагають подальшої розробки в силу, як зазначено вище, великого практичного значення цієї проблеми.

РОЗДІЛ II

МИСТЕЦТВО РІДНОГО КРАЮ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В ШКОЛІ

2.1. Подільський край у творах мистецтва

Культурним центром Поділля завжди було місто Кам'янець-Подільський. Одним з перших найдокладніших зображень Кам'янця вважається давній план міста та його фортеці 1672 року Кипріяна Томашевича, виконаний технікою мідьорита. У правому нижньому куті зображено герб краківського біскупа А. Тржебицького, де у вигляді лебедя намальовано легендарного птаха-рятівника. В наш час мистецький образ Кам'янця далі збагачується. Дух міста оживає в графічній ведуті В. Яворського, М. Гуменюка, В плакатах О. Горбаня та творах Б. Негоди. Цікаві графічні кольорові аркуші київського мистця Віктора Вечерського (1958). В рисунках «Замок у Кам'янці-Подільському» та «Церква на Корвасарах у Кам'янці-Подільському» вдало знайдено прийом образного трактування архітектурного пейзажу. Всю поверхню рисунків густо вкриває мереживо фактури, що нагадує кракелюри – потріскані ґрунт, фарбу або лак на давній картині.

Має Кам'янець свого майстра романтичного пейзажу – Олександра Горбаня (1963), який поєднує світ архітектури і природи у цілість. Його акварелі вишукані, прозорі, з примхливою грою мерехтливого світла. Акварельна техніка «по-волоному» дає авторові змогу поглянути романтично й замріяно на архітектуру в природному оточенні. Акварельним ведутам цього майстра притаманні стриманий колорит, ніжність переходів з одного вальору до іншого, делікатність зіставлення тонів («Краєвид з Покровською церквою»).

Цікавих оптичних ефектів досягає Борис Негода в техніці олійної пастелі. Мистець відкриває своєрідний світ художніх образів зі своїм таємничим життям, поетичною магією («Верлібри пастелі»).

Анатолій Лучко (1941), опанувавши надбання французьких майстрів, віддає данину імпресіоністичному етюдизмові. У полотні «Твердиня Поділля» (пастель) він органічно пов'язує природу з казково піднесеним образом фортеці-твердині. Міцні контрфорси величезної скелі ніби перегукуються з контрфорсами середньовічної споруди, її площинним членуванням. Автор не підробляє свій твір під давнину, але давнину наповнює сучасним життям.

Свою сповидну реальність вибудовує в авангардних полотнах А.Мурадов. У цьому ж напрямі працюють молоді живописці – Сергій Нечитайло (1970) та Андрій Кліщ (1969). Про давні пам'яткові споруди в їхніх творах «Тільки міст перейти» і «Бабай вірменського кварталу» нагадують лише стилізовані або символічні фрагменти, а втім вони легко вгадуються.

Сучасне декоративно-ужиткове мистецтво трактує міський пейзаж своєрідно, відповідно до можливостей тієї чи іншої техніки. Барельєфне й контррельєфне зображення пам'яток архітектури характерне для медальєрної керамічної пластики гончарів Дезидерія Шустера й Миколи Печеного. Випалені, але без поливи медалі являють собою стилізовані образи окремих забудов та ансамблевих комплексів малих і середніх розмірів, закомпонованих у колі й овалі.

Потаємне життя кам'янецької архітектури – основна тема творчості Анатолія Бедункевича (1915). Майстер уміло використовує у своїх композиціях кору різних порід дерева, мох, лишайник, сухе листя, пелюстки безсмертника й фізаліса. За характером його виробу можна порівняти з олійним малярством, де ретельно накладається мазок на мазок, взаємно підкреслюються глясові й оксамитні плями, досягаються віртуозні імпресіоністичні ефекти. Напрочуд тонко автор відчуває колір і вирішує в короластиці складні колористичні завдання. Імпровізація з фактурою, об'ємом і кольором сповнена азарту гри й мимоволі захоплює несподіваним результатом. Оптичне враження одночасного наближення і віддалення

планів, розмова простору й архітектурних форм, які то виникають, то зникають у ньому, дозволяють бачити в камерних композиціях певний вихід за рамки станкового мистецтва.

Творчість кам'янецької мисткині Лариси Заярної (1941) істотно розширює звичайні уявлення про можливості відтворення архітектурних композицій у «фресках на тканині». Її батикові мальовання відзначаються декоративністю й монументальністю, а водночас сприймаються легко й органічно. Твори, що є розповіддю про минуле, компонуються за законами площинного живопису, який підкреслюється тонкими волосяними, силуетними й соковитими лініями, що інколи перетворюються на вишукані плями. Образи цієї мисткині умовні, проте добре прочитуються. Око вихоплює характерне, легко впізнаване, відчутний внутрішній рух при зовнішній статиці. Кам'янецька ведута – її улюблена тема.

Як мистці не можуть жити без міста, що надихає їх на творчість, так і місто ніколи не залишається без художників, захоплених його красою й своєрідністю. Процес мистецького осягнення Кам'янця-Подільського не припиняється [101].

Власне бачення краси довкілля, котре проявляється у людях, рослинах, квітах, горах і долинах демонструє в своїх полотнах талановитий художник Юрій Федорович Юрчик (1946 р.), котрий народився, живе і працює у Кам'янці-Подільському.

Все життя маестро підкорено даному Богом таланту. У 1971 році молодий художник закінчує художньо-графічний факультет Одеського державного педінституту ім. К.Д. Ушинського і, відповідно направленню, починає художньо-педагогічну діяльність у дитячій художній школі Кам'янця. Він викладає малюнок та живопис, захоплюючи учнів своєю невгамовною любов'ю до природи, світу і мистецтва, з цікавістю вивчає педагогічний досвід попередників.

Перші успіхи не заспокоюють митця, він продовжує вдосконалювати особисту майстерність, що приносить несподівано багаті результати: 1973

рік – участь у Республіканській виставці молодих художників у Києві (одна з робіт закуплена Дирекцією музеїв Києва); 1974 рік – Міжнародна виставка у столиці Болгарії, Софії; 1977 рік – Республіканська виставка акварелі у Львові; 1979 рік – Республіканська виставка «Художники – дітям».

У своїх творах він подорожує у часі і просторі, відвідує інші країни, захоплюється миттєвим і вічним, передає несподівані враження у різних художніх техніках. Це – класичний олійний живопис на полотні, повітряно-піднесена оксамитова пастель, легка і прозора акварель, соковито-яскрава акрилова фарба.

Художник кохається у техніці пастельної крейди, і ці твори виглядають найбільш натхненними. Складається враження, що й сам він зліплений з пастельної маси, а в жилах його тече фарба. Певні особливості пастельного живопису, а саме використання наждакового паперу в якості тла та працювання пальцями замість пензля для досягнення ефектів повіу вітру, ніжних світлотіньових вальорів, повітряної перспективи, нерідко змушували митця залишати майже непомітні червоні краплинки на портреті або пейзажі, немов підписуючи роботу власною кров'ю.

Протягом років він цікавиться таємницями життя Старого міста, а особливо його серцевини – древньої фортеці. В одній з його робіт «Осінь у Старому місті» архітектурний краєвид Кам'янця мов тане у вранішнім тумані, і це чарує, надає ведуті особливої музичної гармонії. Фактура дрібного мазка майже непомітна, проте чудово фіксує «подих» об'єктів зображення, допомагає відтворити безліч відтінків, м'яких напівтонів.

У системі активізації творчого потенціалу учнів цей аспект діяльності художника знайшов належне місце. Численні екскурсії по Кам'янцю-Подільському з метою ознайомлення учнів з пам'ятками міста, пошук найбільш вдалих місць для малювання, створення ескізів й творчих композицій, оспівуючих рідне місто й, нарешті, власний приклад

улюбленого педагога, формують оціночне ставлення учнів до природи, людини, творчої спадщини українського народу.

Художньо-педагогічний досвід Юрія Федоровича Юрчика та його результати переконливо доводять необхідність власного розвитку та вдосконалення, пошуку нестандартних рішень у процесі впровадження стратегії індивідуального підходу до кожного учня. Мудрий художник-педагог, особистість, завжди залишає стежку для творчих проявів вихованців у рамках поставлених завдань, допомагає виховувати особистісні здібності й таланти.

Професійна система організації навчально-виховного процесу, талановита педагогічна діяльність Юрія Юрчика, сприяли вихованню багатьох відомих художників та архітекторів. Серед них Т. Щербина (директор Кам'янець-Подільської ДХШ); архітектори В. Попіль (Москва), І. Орденанс (Київ), В. Блонська (Харків), В. Попов (Київ); реставратор Ермітажу Н. Меллер (Санкт-Петербург) та ін.

Реалізація художньо-педагогічного досвіду була би неможливою без постійного самовдосконалення, копіткої роботи над підвищенням власної майстерності, пошуку нових нестандартних рішень. Тому слід проаналізувати творчу діяльність Ю. Юрчика за останні роки.

Досить великий творчий доробок митця дозволяє влаштувати декілька персональних виставок: у 1991 році у місті Люблін (Польща), у 2001 році – у Кам'янці-Подільському та ін. Виставка та інтерв'ю з кам'янецьким художником висвітлювалися у засобах масової інформації Польщі і споводували приїзд в Україну двох варшавських кореспондентів, Генріка Радея і Анджея Мадери, для зустрічі з ним.

Творчість митця й захоплення красою рідного міста допомагає передати цю любов людям з інших країн, популяризувати не тільки видатні пам'ятки архітектури, а й талановитий народ, що живе на цій землі.

У когорті кращих з кращих приймав участь тільки один представник України – Юрій Юрчик, котрий виставив три зимових пейзажі Кам'янця: «Вид фортеці з Карвасар», «Гончарна башта», «Вид Старого міста з північної сторони», останній був закуплений Національною Галереєю Франції. І знов героєм творчих композицій маестро стає рідний Кам'янець, котрий за щирю любов до нього відповідає взаємністю і прославляє художника, котрий з таким захопленням і довготривалістю оспівує і дозволяє милуватися його прекрасним обличчям шанувальникам мистецтва багатьох країн.

2.2. Митці подільського краю (XX ст.)

Поділля – край благословенний, щедрий, овіяний легендами. Красу, живописність, мальовничість цієї землі прекрасно передав у своїх роботах Юрій Химич. Народився він 12 квітня 1928 року в м. Кам'янці-Подільському Хмельницької обл. Архітектор і художник. Заслужений діяч мистецтв України, член Національної Спілки художників України, почесний член Академії архітектури України. У 1959 році закінчив Київський інженерно-будівельний інститут, у 1959 – аспірантуру при Академії архітектури УРСР. Педагоги – О. Шовкуненко, С. Єржиковський та В. Заболотний. У 1964-1984 рр. – викладав рисунок і живопис у Київському інженерно-будівельному інституті.

Автор багатьох серій творів, у яких емоційно відтворює художньо-естетичні особливості пам'яток старовинної архітектури. Твори: станкові серії – «Дерев'яне зодчество Північної Росії» (1970-ті роки), «Пам'ятки архітектури Львова» (1960-1980), «Київ», «Чернігів», «Дніпро» (всі – 1950-1990), «Дерев'яне зодчество України» (1989-1990), «Пам'ятки архітектури Галичини» (1990), «Пам'ятки архітектури Криму» (1993), «Фортеці України» (1994).

З 1986 року викладає рисунок та живопис на архітектурному факультеті Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури, з 1989 – професор. Розробив програму та науково-методичний посібник зі специфіки викладання рисунка та живопису на архітектурному факультеті.

Роботи, присвячені рідному Кам'янцю, вперше представлені на батьківщині митця в 2009 р. Ці роботи передають пластичність, стильові, історичні особливості архітектурних окрас міста. Його краєвиди максимально індивідуальні баченням художника. Вузькі вулички старого міста і небокрай за його мурами, фортеці і дзвіниці, маленькі хатинка і великі собори оживають під пензлем митця. Його увагу часто привертають явища сакральної архітектури: православної, католицької, іудейської,

ісламської. Його роботи виконані у різних техніках: акварель, гуаш, гризайль, монотипія.

Твори присвячені Кам'янцю-Подільському: «Стародавній Кам'янець-Подільський» (1965, гуаш). «Стародавні башти над містом» (1965, гуаш). «Кушнірська башта (XVI-XVIII ст.)» (1965, гуаш). «Ансамбль кафедрального костелу (XV-XVIII ст.)» (1966, гуаш). «Кам'янець-Подільська фортеця з боку Хотинської дороги».

Педагогічна, художня та організаторська діяльність В.К. Розвадовського сприяла відкриттю єдиної в Україні художньої школи для селянських дітей, а згодом – і художньо-ремісничої школи. Загальний культурний і освітній розвиток суспільства, подальше піднесення й вдосконалення мистецької освіти в навчальних закладах цього періоду зумовили остаточне розмежування художньої освіти на загальну та спеціальну (професійну), внаслідок чого було відкрито художньо-промислову школу.

В'ячеслав Розвадовський (1878-1943) – маляр-подоляк, ім'я якого тісно пов'язане з історією українського мистецтва. Ще в роки навчання в Одеській художній школі (1890-1894) та Петербурзькій Академії художеств (1894-1900) у класі А.І. Куїнджі він наполегливо вивчав історію та фольклор України. Поселившись по закінченні навчання в Кам'янці-Подільському, В.Розвадовський особливо зацікавився народним мистецтвом, архітектурою та пам'ятниками старовини й уважно студіював їх та відображав у своїх творах. Художник багато часу й зусиль віддавав громадській роботі.

Прагнучи познайомити широкі маси подолян із українським мистецтвом, Розвадовський влаштовував художні пересувні виставки, на яких показував кращі твори прогресивних художників, а також і свої роботи історичного та етнографічного характеру, прагнучи пробудити маси до культурного самопізнання.

У 1901-1902 роках Розвадовський подорожував по місцях, де мали відбуватися його пересувні виставки, щоб познайомитися з їхніми

майбутніми відвідувачами, і тільки після цього почав добиватися дозволу в урядових установах.

Не шкодуючи коштів і здоров'я, Розвадовський зібрав колекцію кращих творів мистецтва в оригіналах і репродукціях. І.Ю. Рєпін передав йому для виставки свої «Вечорниці», А.І. Куїнджі – «Українська ніч», М.П. Богданов-Бельський – «Куточок». Тут же були й твори самого організатора виставки «Ой не світи, місяченьку», «Жнива», «Катерина», «Тарасова могила» «Гуцулка», «Кобзар», «Над Дніпром», які користувалися великим успіхом.

З червня 1904 року виставку було відкрито в Києві, де її відвідали понад 3000 шанувальників мистецтва, а згодом вона вирушила на Поділля. Серед села Розвадовський розбивав два намети, у яких розгортав свою експозицію, розповідав селянам про художників. Так він об'їхав багато сіл і містечок Поділля й Київщини. 21 листопада 1904 року перша народна виставка завершила свою мандрівку в Кам'янці-Подільському, за 170 днів побувавши у 200 селах, 12 містечках та містах.

Тоді ж В. Розвадовський узявся за організацію в Кам'янці-Подільському художньої школи, яку з великими труднощами було відкрито 1905 року. Пізніше ця школа видавала художні листівки, які відображали історію, архітектуру та етнографію Поділля. Прибуток від листівок був використаний на організацію пересувних виставок на Україні 1904-1905 років.

У травні 1905 року з Кам'янця-Подільського почала свою подорож друга пересувна виставка. Маршрут її проліг через Дунаївці, Нову Ушицю, Могилів-Подільський Бандишівку, Шпиків, Жмеренку, Сутиски, Вінницю, Немирів, Літин, Летичів, Проскурів... Зупинившись у Кам'янці-Подільському, вона стала постійною і її відвідало близько 30 тисяч подолян.

Але жандармська адміністрація жорстоко переслідувала цю виставку й примусила Розвадовського залишити Україну і виїхати до Туркестану, звинувативши його в тому, що починає селянам з малюнків, а кінчає

революцією. Перед виїздом до Туркестану, Розвадовський побував у Галичині, де вподобав собі південно-східну частину Карпатських гір – Гуцульщину. Захоплений чарівною природою Карпат, різноманітністю гірських краєвидів, строкатістю пейзажу, мальовничим вбранням гуцулів-селян та художніми виробами, він побував чи не в кожному селі Гуцульщини, писав портрети, фотографував, збирав вироби домашнього вжитку, а вже потім виїхав 1912 року до місця свого вигнання.

Коли влітку 1923 року Радянський уряд постановив створити у Москві Всесоюзну виставку, то Вячеслав Розвадовський увійшов до складу Туркестанського виставочного Комітету і виїхав до Москви для влаштування на виставці туркестанського павільйону. Захопив із собою й гуцульські вироби. Вони були включені до експозиції українського павільйону з написом «Куточок Гуцульщини в Східній Галичині, частини українського народу під Польщею». Тут було виставлено: скриню, різьблені пугарі, інкрустовану рамку, пояси, уплітки на голову, запаску, скатерті, рушники, гердани, комплект одягу гуцулки – переважно роботи Василя Шкрібляка з Яворова й Дем'яна Миронюка з Пистеня. Крім цього, було 20 фотографій та кілька портретів, виконаних самим В. Розвадовським.

Експертно-виставочна комісія присудила В. Шкріблякові і Д. Миронюкові почесні дипломи першого ступеня.

Помер В.К. Розвадовський 1943 року в Середній Азії, віддавши чималу частину свого життя культурі братнього народу.

Дмитро Ананійович Жудін (23 жовтня (4 листопада за новим стилем) 1860 – 22 квітня 1942) – український художник. Батько вченого Миколи Жудіна та художниці Ольги Жудіної. Народився в селянській родині на Житомирщині. Закінчив Петербурзьку академію мистецтв. 1892 року оселився в Кам'янці-Подільському. Викладав малювання і креслення в Маріїнській жіночій гімназії. Був також вчителем малювання, креслення та каліграфії Кам'янець-Подільського міського училища. У 1897-1913 рр.

Жудін викладав чистописання та малювання в Кам'янець-Подільській чоловічій гімназії [2, с. 78].

Слідчі та судові органи міста неодноразово залучали Жудіна як експерта з каліграфії в зв'язку із розслідуванням кримінальних справ, пов'язаних із піддробкою документів.

До 50-річчя з дня побудови та освячення церкви святого Георгія в Кам'янці-Подільському, яке відзначалося в жовтні 1911 року, Дмитро Жудін виконав розпис вівтаря та передвівтарної частини храму. Це був, як зазначалося у звіті Георгієвсько-Серафимівського братства, історичний живопис із південноросійською (тобто, українською) орнаментациєю. Напочатку 1980-х років під час реставрації церкви та пристосування її під планетарій в інтер'єрі храму було виявлено живопис Жудіна. Київські художники-реставратори відновили ці розписи.

Теплі спогади про Жудіна залишив письменник Павло Богацький, який до 1900 року навчався в Кам'янець-Подільському духовному училищі. Богацький писав про Дмитра Ананійовича: «Незабаром після того, як розпочала працю (десь у 1896 р.) «Запорозька Січ» під керівництвом «полковника» І. Сулковського у «Вид на сад» почав вчащати художник Жудін, професор горожанської школи і відомий у місті маляр церков (він саме тоді розмальовував в українському стилі Русько-фільварецьку церкву, що її большевики, як і всі інші, зруйнували). Маляр розташовувався із своїм мальованням, а хлопці робили своє. Скоро присутність його стала тут необхідністю. І запорозька громада визнала його за свого «отамана». Він почав входити в роботу й розвагу дітей. Він звернув увагу на, так би мовити, ідеологічний бік, справи. Запровадив українську пісню, гру в «загадки», яких діти села звозили безліч, прищепив замилювання до гарних народних оповідань про чудесні явища, розпалив історичну романтику міста Кам'янця, зацікавив його старовиною, його легендами, показував залишки славного історичного минулого... Після його оповідань ми зрозуміли, що то

є любов до Батьківщини, пошана до старших, товариськість, відвага, чесність і все інше, що споює і кріпить товариство...»

Жудін бував за кордоном. Відвідував курси підвищення кваліфікації в Москві, Санкт-Петербурзі, Києві.

1913 року Жудін перевівся в Санкт-Петербург. Його призначили в реальне училище імені Царевича Алексія Єдиновіруючого братства на посаду вчителя із 1 серпня 1913 року. Навіть живучи у столиці Російської імперії, Дмитро Ананійович залишався (за даними на 1919 рік) членом Подільського церковного історико-археологічного товариства.

Дитинство і юність відомого Подільського художника Дмитра Брика пройшли серед вільних кубанських просторів. Народився він в родині одного з козацьких отаманів кубанського війська. Роки навчання в Краснодарському художньо-педагогічному училищі (закінчив 1939 році) були часом першого становлення малюнкової та живописної грамоти, яка стала міцною основою його творчості. Але розпочалася війна, і художник мав стати солдатом, захищати країну від загарбників, які порушили мирне життя. З 1944 р. доля Д.І. Брика назавжди зливається з Поділлям. Після війни, його творча біографія розпочинається з жанрового живопису. Перші роботи тих часів, це картини в яких відобразилась мирна праця селян Поділля «Врожай», «Повернення з поля», «На заробітки». Ці картини, що знаходяться у фондах Кам'янець-Подільського музею-заповідника, відзначає реалізм, сюжетність, спокійна гама кольорів. Вони проникливі закоханістю автора в українське село, в рідну природу.

Негода Борис Михайлович, графік, заслужений художник України з 1999 р., член Національної спілки художників України (з 1977 р.), професор кафедри образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва Кам'янець-Подільського державного університету.

Народився 7 квітня (у паспорті – 8 квітня) 1944 року в селі Калиня Кам'янець-Подільського району Хмельницької області в сім'ї колгоспника. Українець. Інтелігент. У 1959-62 рр. навчався в Чернівецькому професійно-

технічному художньому училищі № 5 Міністерства профтехосвіти; головний викладач – Б. В. Снігур; отримав середню технічну освіту за спеціальністю (фахом) майстер альфрейщик-живописець 4-го розряду.

У 1974 р. закінчив повний курс Київського державного художнього інституту (з 1995 р. перейменовано на Українську Академію мистецтв), денного відділу, графічного факультету; отримав вищу освіту за спеціальністю 2220 графіка. Керівниками майстерні книжкової графіки були дійсний член Академії мистецтв СРСР, професор В. І. Касіян і доцент кафедри графіки В. Я. Чебанік.

1974-1997 рр. – трудова діяльність на посаді художника-графіка в Чернівецькій обласній організації Національної спілки художників України. З 2003 р. – викладач живопису новоутвореного факультету за спеціальністю «Образотворче та декоративно-прикладне мистецтво» Кам'янець-Подільського державного університету.

Від 15 грудня 2005 року Б. М. Негоді Міністерством освіти та науки України, рішенням Атестаційної колегії (м. Київ) присвоєно вчене звання доцента кафедри образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва Кам'янець-Подільського державного університету.

Фахівець у галузі книжкової та станкової графіки, плаката. Серії графічних зображень виконує в різних техніках: літографія, офорт, акватинта, резерваж, суха голка, мецо-тинто, мідьорит тощо.

Найголовніші праці: 1974 р. – Дипломна робота «Лірницькі пісні Поділля» (пап., офорт із власним шрифтом-скорописом): «Болить в мене голова», «Очеретом качки гнала», «Чоловіченько-невірниченько», «Ой, кума, кума», «Ой, на горі вогонь горить», «Ой, пливе гусонька», «Побратиме мій, небоже» (перші три ілюстрації – 18,5x14,5, останні – 18,5x14,5 і 18,5x10,5; Шестнадцатая всесоюзная выставка дипломных работ студентов художественных вузов СССР: Выпуск 1973-1974 годов: Каталог. Москва : Советский художник, 1975. С. 54. 1976 року створив серію станкових листів (графічний триптих) за мотивами творів О. Кобилянської «Земля»

(43,5x54,5), «У неділю рано зілля копала» (54x42,5), «Щедрість землі» («Сучасне село О. Кобилянської») (45x54,5). 1981 р. – Естамп «Кам'янець-Подільський. Старе місто» (Папір, гравюра на цинку. 65x50; А. Затворницька Чорно-білий шедевр // Подолянин (газета, м. Кам'янець-Подільський). 2000, 14 липня). У 2003-2004 рр. створив цикл пастелей «Скіфія» та «Витоки». У 2004 р. на ювілейній персональній виставці в Кам'янець-Подільській Картинній галереї під назвою «Нуртуючі джерела родинної душі» експонувалися нові роботи, виконані на папері олійною пастеллю: «Крила спокуси і яблука спокути» (1996, 60x50), «Примхливе мерехтіння глибин», «Інтровертність» (обидві – 2001, 68x68), «Ковзькі обійми зацного ярма» (2002, 90x60), «Те, що бринить, незгасне та нетлінне» («Батьківський зензубель») (2002, 100x70), «Плескіт чарівного сну» (2003, 100x70), «Порух світла в тенетах п'тьми» (2003, 85x69), «Молочна купіль розбуженого ангела», «Плескіт любові в коханні» (обидві – 2003, 100x70), «Незримі перла забутої мушлі», «Вінець часу в юдолі доли», «Крізь небо, простір і роки» (усі – 2004, 100x70), «Марево поклику у відлунні глибин» («Царівна»), «Порох часу й золото мрії» («Скіфський цар Скелур»), «Той, що пантрує час», «Примхливі зерна та нуртливі перса», «Малинові дзвони шепоту цвітіння» (усі – 2003, 100x70), «Нетлінні скарби єства», «Той, що на золотій колісниці», «Тотеми роду й мого народу», «Танок небесної громовиці», «У теплому просторі» (усі – 2004, 100x70).

2005 рік – персональні виставки в Німеччині (м. Кухгафен, м. Гамбург, м. Берлін) під назвою «Мистецтво вільної України».

Забезпечує навчальні курси: живопис; сучасні напрямки образотворчого мистецтва України; практикум образотворчих дисциплін.

Видав монографію: Негода Б. М. Живопис: Навчальний посібник. (Допущено Міністерством освіти та науки України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів). Кам'янець-Подільський, 2005. 167 с., 40 іл.

Доцент, заслужений майстер народної творчості Лашко Володимир Ілліч народився в с. Судіївка Полтавського району Полтавської області 27 березня 1957 року в сім'ї колгоспників.

У 1964 році вступив, а 1972 року закінчив з відзнакою Судіївську восьмирічну школу. Тоді ж успішно склав вступні экзамені і розпочав навчання в Харківському художньому училищі. У 1976 році закінчив живописно-педагогічне відділення і отримав направлення в Кошманівську середню школу-інтернат Полтавської області Машівського району, де працював в якості викладача малювання, креслення та вихователя.

1977-1979 роки – служба у війську. Потрапив у навчальний центр підготовки молодших командирів «Остер», після закінчення якого отримав звання сержанта, посвідчення водія та командира танку. Подальшу службу проходив на Дніпропетровщині. 1979-1984 роки – навчання у Харківському художньо-промисловому інституті на факультеті «Інтер'єр та обладнання», після закінчення якого отримав фах художника декоративного мистецтва.

У 1982 році брав участь у Міжнародному конкурсі політичного плакату на Кубі і отримав відзнаку Кубинського керівництва в особі Рауля Кастро.

У 1984 разом з дружиною під час роботи над дипломом розробили власну техніку художньої вишивки соломкою. З роками техніку вдосконалили, створили багато оригінальних робіт, які експонувалися на виставках у країні і за кордоном. Після закінчення інституту отримав направлення в Кам'янець-Подільський.

1984-1992 роки – праця на заводі «Електроприлад» міста Кам'янця-Подільського в якості начальника бюро естетики.

У 1986 році на прохання директора історичного музею-заповідника був виготовлений проект та експозиція виставки «Етнографія Поділля кінця 19 – початку 20 століття» в приміщенні міської ратуші. У 1986-1987 роках був призначений головним художником обласних свят «Подільські Вечорниці».

У 1987 році виконав проект і прийняв участь у створенні виставки в Болгарії в місті Тутракан. У 1988 році на замовлення віруючих створив скульптурну композицію з каменю «Святий Ян», на честь перемоги над турками в бою під Абрикосівкою. У 1988-1989 році виконав проект і створив музей села Чабанівка, який згодом отримав звання Народного, загальна площа розписів якого більше 150 м². У 1989 році разом з Б. Негодою та О. Янішевським виграв конкурс на створення пам'ятника воїнам-інтернаціоналістам, що загинули в Афганістані, який в 1999 році був виготовлений в матеріалі та урочисто відкритий президентом України.

У 1989-1991 році були здійснені проект і виконання експозиції Музею етнографії в Старій фортеці. У 1990 році була виготовлена меморіальна дошка воїнам-інтернаціоналіста в Соборі св. Георгія разом з Б. Негодою та О. Янішевським.

У 1992 році створив надмогильний меморіальний пам'ятник історика поділля Ю. Сіцінському разом з Б. Негодою та О. Янішевським. У 1994 році був створений проект і виготовлення в граніті меморіальна дошка почесному громадянину міста Г. Тонкочєєву. У 1994 році відбулася персональна виставка у виставковому залі Кам'янця-Подільського, куди увійшли твори, виконані олією, вишивкою соломкою, аквареллю, пастеллю. 1996 року – створення експозиції «В'язні Старої фортеці». У 1998 році – створення експозиції у підземеллях Старої фортеці з динамічними фігурами. У 1999 році здійснення проекту та створення експозиції днів культури Хмельницької області на звіт в місті Києві в палаці Україна. Середина 90-х років – праця у Кам'янець-Подільському державному історичному музеї-заповіднику художником, останні роки – головний художник. У 2000 році отримав обласну премію в галузі мистецтва імені Розвадовського. У 2000 році друга персональна виставка у виставковому залі. Живопис, олія. У 2001 році проект і створення «Музею археології» в Кам'янці-Подільському. У 2001 році проект і виготовлення з граніту барельєфу «Почесного громадянина міста Лісового».

У 2001 році було присвоєно почесне звання «Заслуженого майстра народної творчості України».

У 2002 році був створений проект і виконаний в матеріалі меморіальний комплекс «Жертвам репресій» в селі Гуменці разом з Л. Киселюком. У грудні 2002 році був виконаний проект і виготовлена меморіальна дошка українському композитору М. Леонтовичу, разом з Б. Негодою та Л. Киселюком. У 2003 році разом з Б. Негодою та Л. Киселюком був виконаний проект і створена меморіальна дошка фундатору і першому ректору Кам'янець-Подільського Державного університету Івану Огієнку. З 2003 року працює в Кам'янець-Подільському державному університеті на кафедрі образотворчого та декоративного мистецтва, доцент, викладаю малюнок.

У березні 2004 році разом з Б. Негодою організували та підготували художню акцію, виставку плакатів студентів I першого курсу кафедри образотворчого мистецтва державного університету, присвячених річниці «Голодомору на Україні», в міській картинній галереї, у квітні – художню виставку плакатів студентів I першого курсу кафедри образотворчого та декоративного мистецтва державного університету в виставковому залі історичного музею присвячений 190-й річниці від дня народження Т.Г. Шевченка.

У 2006 році Лашком Володимиром разом з Б. Негодою було створено пам'ятник українському поету В. Свідзінському у сквері головного корпусу Кам'янець-Подільського національного університету. В 2007 році разом з заслуженим художником України Б. Негодою створили меморіальний пам'ятник воїнам-інтернаціоналістам у смт. Чемірівці.

На даний час Володимир Лашко виконує експозицію історичного музею у Старій фортеці. Творчі роботи знаходяться на Кубі, Росії, Польщі, Болгарії та в містах Києві, Полтаві, Харкові, Хмельницькому, Кам'янці-Подільському та ін.

Штогрин Антоніна Олексіївна народилася 29 червня 1967 року у

с. Майдан-Олександрівський Віньковецького району Хмельницької області. У 1978-1985 рр. навчалась у Київській республіканській художній школі ім. Т.Г. Шевченка, на живописному відділенні викладачів Е.П. Семенової та О.С. Дроздової. З 1988 по 1993 рр. навчалась на факультеті прикладного та декоративного мистецтва, успішно захистила диплом художника-модельєра Львівського інституту прикладного та декоративного мистецтва. З 1995 року постійно проживає у м. Кам'янець-Подільський. У 2005 році захистила диплом магістра Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Виставки: 1993 – участь у виставці «Квітка на камені» (м. Кам'янець-Подільський); 1995 – персональна виставка м. Кам'янець-Подільський, (вул. Соборна); 1999 – персональна виставка м. Краків «Українська фундація св. Володимира» (Польща); 2000 – персональна виставка м. Львів, «Палац Мистецтв»; 2002 – участь у серії виставок за результатами пленеру м. Каліш (Польща); 2003 – персональна виставка у містах Потсдам, Бранденбург, Берлін (Німеччина); 2004 – персональна виставка «Крізь вікно» (Обласна юнацька бібліотека м. Хмельницький); 2006 – всеукраїнська виставка до Дня художника (м. Київ); 2007 – всеукраїнська виставка «Жінки – митці України»; 2007 – всеукраїнська виставка «Мальовнича Україна»; 2007 – всеукраїнська виставка «Всеукраїнська трієнале живопису» (м. Київ); 2008 – всеукраїнська виставка «Мальовнича Україна»; 2008 – «Всеукраїнська виставка портрету»; 2008 – «Всеукраїнська виставка натюрморту».

Проаналізувавши творчість художників-оспіувачів Поділля, зупинимось на питанні, якими є характерні особливості втілення подільської природи у творчості митців та захоплення живописців, скульпторів, графіків та майстрів декоративно-прикладного мистецтва природою рідного краю. Знайдені теоретичні матеріали дозволили розробити серію уроків для учнів загальноосвітніх шкіл.

РОЗДІЛ III

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ЗАЦІКАВЛЕНOSTІ РІДНИМ КРАЄМ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА

3.1. Методичні розробки уроків образотворчого мистецтва

Уроки, розроблені для учнів 6-х класів, спрямовані на пробудження інтересу не лише до природи і красот рідного краю, але й до творчості митців, яких породила подільська земля і надихнула оспівувати її принади у власних творах. Експеримент, проведений у школі розділився на початковий, констатуючий, формуючий і кінцевий констатуючий експерименти, до складу яких входили розроблені автором бакалаврської роботи уроки.

(Початковий констатуючий експеримент)

Урок проводиться в 6-Б та 6-В класах

Урок 1

Тема: *«Пейзажі Поділля».*

Мета:

Навчальна: ознайомити із творчістю художників, з різними стилями й техніками, творами образотворчого мистецтва в ході бесіди про пейзаж.

Розвивальна: розвивати інтерес і любов до з рідного краю, виховання любові до рідної природи й дбайливе відношення до неї.

Виховна: сприяти формуванню уявлень про необхідність гармонічних відносин людини й природи, виховання любові до малої Батьківщини, збереженню її багатств.

Обладнання до уроку:

Для вчителя:

Зоровий ряд: картини художників П. Левченка, С. Васильківського, Куїнджі, репродукції картин подільських художників, фото В. Розвадовського (демонструються на дошці).

Тип уроку: теоретичний

Хід уроку

1. Організаційний момент (2 хв.).

2. Формулювання теми (3 хв.)

Діти, подивіться уважно на оформлення класної дошки й спробуйте сформулювати тему нашого уроку. (Якщо учні затрудняються, учитель допомагає навідними запитаннями).

3. Розповідь (35 хв.).

Людина із древніх часів стала малювати, а почала вона свою образотворчу діяльність із освоєння світу природи – того, що його найбільше цікавило, від чого залежало її благополуччя, можливість самого життя.

Поступово світ зв'язків із природою розширювався. Мистецтво Древнього Єгипту, Малої Азії, Сходу дали чудові приклади зображення природи. Ріст міст, розвиток промисловості, відрив від постійного життя серед природи поглиблював інтерес до осмислення зв'язків із природою, що виразилася в появі й розквіті відомого вам жанру. Якого? (Жанру пейзажу).

А що таке пейзаж? (Зображення природи).

І в наш час художники виражають своє відношення до природи, створюючи роботи в жанрі пейзажу. Про пейзажі можна говорити багато, а сьогодні ваші знання поповняться, розширяться, тому що ви побачите репродукції картин подільських пейзажистів. Подивитесь на представлені роботи й відповісте на запитання: що змушувало й змушує художників зображувати природу? (Краса природи).

А хто ще, крім художників, оспівує красу рідної природи? (Поети).

Назвіть поетів, які у своїх віршах оспівують красу природи.

Читання віршів про природу. (Учні можуть бути підготовлені або розповідати за бажанням).

А тепер розглянемо пейзажі українських, та, зокрема, подільських художників.

4. Аналіз картин. Аналіз картин художників Куїнджі, Левченка, Васильківського. Аналіз картин подільських художників (Д. Брика, Д. Жудіна, Б. Негоди, В.Лашка, А. Штогриної).

Слово вчителя. Діти, скажіть, що вам найбільше сподобалося у пейзажах українських художників та, зокрема, подільських? Чи впізнали ви на картинах свій рідний край?

Я хочу вам розповісти про подільського художника, ім'я якого сьогодні призабуте. Він зробив неоціненний внесок в розвиток художньої освіти серед населення Подільського краю, доніс красу мистецтва живопису до простих людей, які не мали ані найменшої можливості коли-небудь відвідати виставки картин.

(Вчитель демонструє фотографії робіт Розвадовського та знайомить учнів з його біографією).

4. Підсумки уроку. Домашнє завдання (5 хв.)

Формуючий експеримент

Урок 2

Урок проводиться в 6-В класі.

Тема: «Легенди Кам'янця».

Мета:

Навчальна: ознайомити із творчістю художників, з різними стилями й техніками, творами образотворчого мистецтва в ході бесіди про пейзаж.

Розвивальна: розвивати інтерес і любов до з рідного краю, виховання любові до рідної природи й дбайливе відношення до неї.

Виховна: сприяти формуванню уявлень про необхідність гармонічних відносин людини й природи, виховання любові до малої Батьківщини, збереженню її багатств.

Обладнання та інструменти: записники, олівці, невеликі сумочки.

Вид уроку: нетрадиційний урок-екскурсія.

Форма проведення : урок-подорож.

Хід екскурсії

Перед виходом на місцевість учитель розповідає про порядок роботи й про правила поведінки під час екскурсії. Відповідальні доповідають про готовність груп і наявність устаткування. Для кращої організації екскурсії можна залучити асистентів.

Підвівши хлопців до першого пункту екскурсії, учитель робить короткий вступ, що надихає на уважне ставлення до всього навколишнього.

Щоби вступ вийшов більше емоційним, можна використати уривки з художньої літератури, вірші за темою.

Слово вчителя (екскурсовода).

«Квітка на камені» – так милозвучно називають древній Кам'янець-Подільський. Знаходячись поблизу кордонів різних держав, місто було «наріжним каменем» і символом могутності протягом багатьох століть. «Бог створив це місто – нехай його сам і здобуває» – ці слова пролунали з уст турецького султана, який вражений могутністю міста відійшов від стін Кам'янця. Довкола його історії ще довго будуть сперечатися фахівці, але остання полеміка між ними відкинула час заснування міста майже на тисячоліття назад!

Кам'янець-Подільський називають містом-музеєм просто неба. Містом-фортецею. Таких архітектурних та природних пам'яток в Україні всього дві-три, не більше... Проте Кам'янець особливий. Це місто ніби створено для неспішних та цікавих прогулянок всією родиною, для пізнавальних шкільних екскурсій, для перших самостійних подорожей та романтичних прогулянок закоханих... В Кам'янці-Подільському можна пройти унікальним Замковим мостом, що проліг між двома правими берегами однієї річки, помилуватися унікальним каньйоном Смотрича, побачити його краси з найвищого в Україні мосту «Стрімка лань», загадати найсокровенніше бажання, пройшовши під Триумфальною аркою

(до речі, напередодні президентських виборів тут проходили і Леонід Кучма, і Віктор Ющенко).

За кількістю пам'яток історії та культури Кам'янець посідає третє місце в Україні. Але за їх концентрацією та розмаїттям представлених культур йому, напевно, немає рівних в Україні.

Нині у Кам'янці-Подільському налічується понад 200 важливих історико-архітектурних пам'яток. Давайте неспішно прогуляємося вулицями старовинного міста та пройдемо повз деякі з них. Розпочнемо наше знайомство з містом з природної пам'ятки Поділля, а власне – з оглядин каньйону річки Смотрич, який став своєрідною колискою Кам'янця-Подільського.

Хрестовоздвиженська церква, побудована у 1799 році на місці більш ранньої. Вона є справжньою окрасою сучасних Карвасарів, її з повним правом називають перлиною українського дерев'яного зодчества.

Старе місто. Заповідна частина міста – Старе місто – розташована на скелястому острові, висотою 20-30 м, який утворює каньйон річки Смотрич. Петлею, яка нагадує грецьку «омегу», охоплює Смотрич Старе місто і розходиться по обидва боки від Замкового мосту. Розташування Кам'янця – спочатку на межі між античним і праслов'янським світом, пізніше – на кордоні Галицько-Волинської держави та кочового степу, згодом на кресах між християнським Заходом та мусульманським Сходом, вплинуло на архітектуру міста. Є тут і залишки вірменського кварталу з торговельним двором і церквою. Архітектуру XIV-XVII століття представляють, в основному, культові споруди: православні церкви, католицькі костьоли та монастирі. Унікальним в своєму поєднанні виступає римо-католицький костюл свв. Апостолів Петра й Павла з прибудованим турецьким мінаретом, який вінчає Мадонна. Ця позолочена чотириметрова статуя, що піднімається над містом, вважається його покровителькою.

Фундаторами першою дерев'яного костюлу, який був побудований біля 1370 р., були литовські князі Коріатовичі. А вже через п'ять років на

прохання польського короля Папа Римський Григорій XI засновує в Кам'янці дієцезію та костюл стає катедральним. У період турецького поневолення (1672-1699) Кафедральний собор був перетворений в головну мусульманську мечеть. До західного боку прибудували мінарет висотою 36,5 м. Його основою стала каплиця XVI ст. у вигляді куба, яку турки заклали камінням, а зверху встановили округлу двадцятиметрову вежу зі 145 гвинтовими кам'яними сходами в середині та балконом на горі. Після повернення Поділля до складу Польського королівства відбулося переосвячення мечеті знову на костюл. Реставрація мінарету та встановлення на ньому мідної постаті Богородиці висотою 3,5 м відбулася у XVIII ст.

Ратуша. На центральній площі міста до наших днів зберігся будинок колишнього магістрату, збудований в XVI ст. Багато історичних подій зв'язано з цим архітектурним пам'ятником. Кам'янець, як важливий торговий центр на шляху між Сходом і Західною Європою, в 1432 р. одержав Магдебурське право, тобто на самоврядування. З міських багатіїв вибирався староста міста і радники. Загарбавши Поділля в 1434 р., пансько-шляхетська Польща призначала старостами своїх представників. Будинок магістрату став власністю польської общини. На планах XVII ст. він виглядає гостроверхим, до нього прибудовані низенькі одноповерхові будиночки. Біля стін ратуші проводились езекуції. На другому поверсі будинку знаходилась адміністрація і відбувались судові засідання, у нижніх поверхах чинила темні діла інквізиція. Архівні документи повідомляють, що в 1734 р. вчинена розправа над учасником гайдамацького руху Іваном Клобуцьким. Прилюдно, перед будинком ратуші Клобуцького після багатьох тортур ще тричі пекли вогнем.

У березні 1823 р. за втечу, організовану керівником селянських повстань Устимом Кармалюком з Кам'янецької фортеці, що була на той період тюремним замком, губернський суд виніс вирок: покарати Кармалюка 101 ударом батога та розпеченим залізом поставити тавро на

чолі. На площі перед ратушею царські сатрапи здійснили цей вирок над сміливим народним месником. У 1884 р. на ратуші встановлено годинник з двома дзвонами. Навпроти будинку ратуші в XVII ст. збудована гостроверха невисока башта, в ній знаходиться так звана Вірменська криниця. Цікава її історія. Напочатку XVII ст. багатий вірменський купець Нарзес призначив певну суму грошей на будівництво водопровода в м. Кам'янці. Гроші невідомо куди зникли, та в 1638 р. прийшла ухвала, щоб мешканці міста збудували криницю, її видовбано в суцільній скелі, але вода виявилась неприємною на смак, солоною, і криницю було закрито. Башту ж стаяй використовувати під складські приміщення.

Руська брама. Комплекс Руської брами включав 8 веж, барбакан, каземати і стіни довжиною 230 м, що повністю перетинали каньйон. В разі небезпеки опускалися затвори шлюзів, і вода затоплювала каньйон навколо міста. Уціліли Прибережна, Приворітна і Дозорна вежі, нижні яруси Надворітної вежі, барбакан, казематна куртина.

Замковий міст. Кам'янець-Подільський – одне з небагатьох міст світу, яке зберегло своє середньовічне півострівне розташування. У західній частині Старого міста через стрімку височінь каньйону ріки Смотрич перекинуто Замковий міст. Споруда цікава не тільки своєю архітектурою, але й історією. З цією пам'яткою пов'язано багато історичних подій: втеча *Устима Кармалюка* з фортеці, безславна смерть *Юрія Хмельницького*, який зрадив справу свого батька – Богдана Хмельницького. Існує припущення, що першими будівельниками моста були ще військові інженери римських легіонів імператора Траяна. З покоління в покоління серед кам'янчан передається легенда про скарб турецького султана, що начебто знаходиться під мостом. У 2000 році Замковий міст був внесений у Список 100 пам'ятників Світової архітектурної спадщини ЮНЕСКО.

Стара фортеця. Невід'ємною частиною Старого міста, його перлиною, є Стара фортеця, яка стала візитною карткою Кам'янця-Подільського та символом міста. Історія заснування фортеці починається у XII столітті.

Немов продовження кам'яних скель, височать башти фортеці. Одинадцять башт входять до складу фортеці, кожна з яких має свою назву та свою історію.

Запитання до дітей. Чи дізналися ви щось нове про своє рідне місто на цій екскурсії? Що найбільше сподобалось і запам'яталось вам у цьому старовинному місті? Поділіться своїми враженнями. Чи горді ви тим, що проживаєте в такому славному, героїчному, знаменитому місті? (Діти відповідають на запитання).

Урок 3

(Кінцевий констатуючий експеримент)

Урок проводиться в 6-Б та 6-В класах

Тема: *Подільський пейзаж на пленері (2 години).*

Мета:

Навчальна: ознайомити із творчістю художників, з різними стилями й техніками, творами образотворчого мистецтва в ході бесіди про пейзаж.

Розвивальна: розвивати інтерес і любов до з рідного краю, виховання любові до рідної природи й дбайливе відношення до неї.

Виховна: сприяти формуванню уявлень про необхідність гармонічних відносин людини й природи, виховання любові до малої Батьківщини, збереженню її багатств.

Обладнання та інструменти: мольберти, планшети, стільчики, акварельні або гуашеві фарби, акварельний папір, ватман, прості олівці, гумки, стаканчики з водою, палітри, вологі салфетки.

Тип уроку: урок-подорож.

Хід уроку

- 1. Організаційний момент. Вступне слово вчителя (10 хв).**
- 2. Бесіда вчителя з дітьми (10 хв.).** Пленер (від фр. en plein air – «на відкритому повітрі») – техніка зображення об'єктів при природному світлі й

у природних умовах. Цей термін також використовується для позначення правдивого відбиття барвистого багатства природи, всіх змін кольору в природних умовах, при активній ролі світла й повітря. Пленерний живопис сформувався в результаті роботи художників на відкритому повітрі (а не в майстерні), на основі безпосереднього вивчення природи з метою найбільш повного відтворення її реального вигляду. Пленер з'явився на початку ХІ в. в Англії. Ця техніка користувалася великою популярністю у французьких імпресіоністів (саме тоді пленер як термін одержує широке вживання). До речі, завдяки пленеру фарби стали виготовляти в тубах. До цього художники готували фарби у своїх майстерень самі.

Крім виконання навчальних завдань, пленер принесе вам цікаві сюжети, враження, нових друзів. Робота на пленері стане для вас незабутнім спогадом цього навчального року. У цій спільній роботі ви збагатите свій внутрішній світ, пізнаючи художнє уявлення про різноманіття предметів та їхнє розташуванні в просторі, фіксуючи пластичні образи в кожній роботі.

3. Вибір кожним учнем пейзажу для майбутньої композиції (10 хв.).

Вибираючи об'єкт для зображення намагайтеся наперед уявити, як він буде виглядати у майбутній картині. Слідкуйте за тим, щоб композиція твору була збалансованою.

4. Створення пейзажу на пленері (45 хв.).

Під час роботи учнів вчитель також створює педагогічний малюнок для того, щоб учні спостерігали за ходом та етапами роботи, художніми методами, які застосовує вчитель. Учитель стежить за роботою кожного учня і дає поради для стимулювання діяльності школярів.

5. Підбиття підсумків уроку (15 хв.).

3.2. Постановка та аналіз результатів експерименту

Експериментальна робота проводилася на базі загальноосвітньої школи №16 м. Кам'янець-Подільський у 6-Б та у 6-В класах.

Експеримент складався з :

Початкового констатуючого експерименту.

Формуючого експерименту.

Кінцевого констатуючого експерименту.

Оцінювання навчальних досягнень учнів проводилось згідно критеріїв:

Високий рівень – 10-12 балів – учень у повній мірі володіє тематичними художніми матеріалами, вмiє використовувати набуті знання, уміння, навички і здібності у нових творчих завданнях.

Достатній рівень – 7-9 балів – учень виявляє достатнє засвоєння матеріалу згідно теми уроку, але допускає несуттєві неточності і потребує допомоги вчителя, трапляються недоліки у співвідношенні кольорів.

Середній рівень – 4-6 балів – допускають помилки в зображені та композиційній побудові, характер кольорового вирішення недостатній, слабке володіння технікою живопису.

Підводячи підсумки початкового констатуючого експерименту, можна зробити такий висновок: знання, вміння і навички в обох класах знаходяться майже на одному рівні

Формуюче навчання проводилося після початкового констатуючого експерименту в експериментальному класі. Зіставляючи критерії оцінювання, можна відзначити, як змінилися результати після проведення експерименту.

З 25 учнів контрольного класу (6-Б) отримали:

10 – 12 балів	0 учні
7 – 9 балів	20 учнів
4 – 6 балів	5 учнів
1 – 3 бали	0 учнів
Середній бал	7,4

З 25 учнів експериментального класу (6-В)

10 – 12 балів	13 учнів
7 – 9 балів	10 учнів
4 – 6 балів	2 учні

1 – 3 бали	0 учнів
Середній бал	9,3

Отримана різниця в сприйнятті матеріалу двома класами (1,9 бала) свідчить про ефективність розробленої теми, що дозволяє розвинути інтерес до навчання в умовах сучасної освіти за допомогою мистецтва рідного краю.

За результатами підсумкового констатуючого експерименту результати такі:

З 25 учнів контрольного класу (6-Б) отримали:

10 – 12 балів	0 учні
7 – 9 балів	20 учнів
4 – 6 балів	5 учнів
1 – 3 бали	0 учнів
Середній бал	8,6

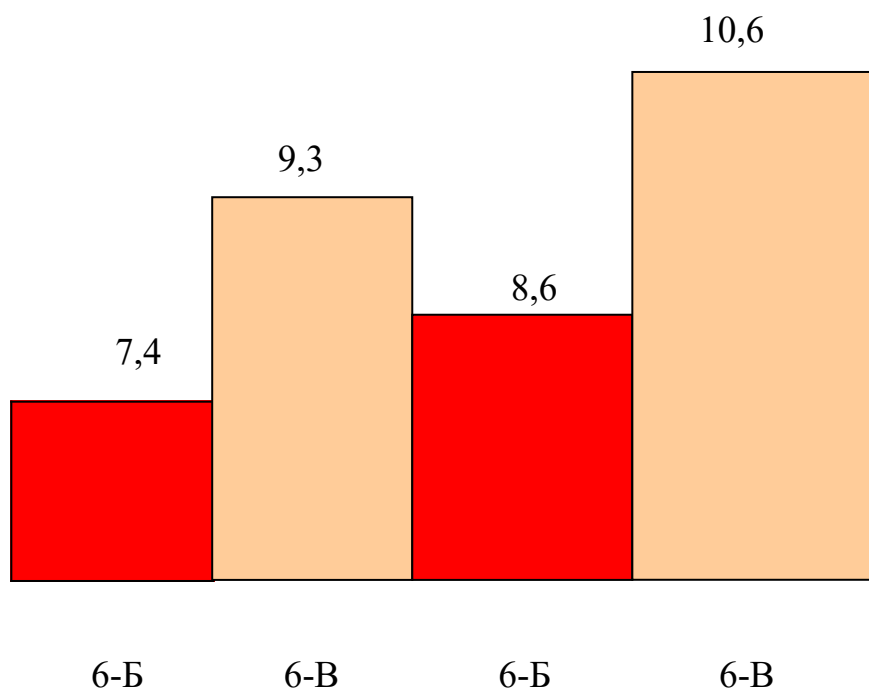
З 25 учнів експериментального класу (6-В)

10 – 12 балів	13 учнів
7 – 9 балів	11 учнів
4 – 6 балів	1 учні
1 – 3 бали	0 учнів
Середній бал	10,6

Подана таблиця підтверджує ефективність запропонованих і впроваджених у практику загальноосвітньої школи педагогічних умов розвитку в учнів інтересу на заняттях образотворчого мистецтва у процесі вивчення мистецтва рідного краю.

Дослідно-експериментальна робота підтвердила припущення про те, що в результаті введення досліджуваних педагогічних умов у загальну практику школи пізнавальний інтерес дітей на уроках образотворчого мистецтва підвищується у процесі вивчення мистецтва рідного краю.

Діаграма підтверджує ефективність запропонованих і впроваджених у практику школи педагогічних умов для формування пізнавального інтересу у процесі вивчення мистецтва рідного краю.

Таким чином, результати дослідження дають підстави вважати, що вихідна методологія є правильною, визначені завдання реалізовані, мета досягнута, що має важливе значення для розвитку пізнавального інтересу дітей засобами образотворчого мистецтва.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

1. Проблема формування пізнавального інтересу школярів – складна і багатогранна. Вона міцно пов'язана з більш широкою проблемою – проблемою розвитку особистості учня. Її розв'язання сприяє формуванню громадської, суспільної спрямованості школярів. При цьому поєднуються інтереси індивіда і колективу. З одного боку, індивід співставляє свої прагнення з інтересами суспільства, з другого боку – суспільство враховує особисті прагнення індивіда.

2. Пізнавальні інтереси учнів розрізняють за характером їх пізнавальної діяльності, за стійкістю і за локалізацією інтересів. Рівень розвитку інтересів може змінюватись під впливом цілеспрямованої роботи з учнями.

3. Здійснюючи практично формування пізнавальних інтересів школярів, вчителю образотворчого мистецтва необхідно більше значення приділяти відбору змісту навчального матеріалу, а саме: ознайомити учнів з біографіями художників-подолян; показати учням історію народження і розвитку творчої ідеї, труднощів на шляху творчих відкриттів; розкривати практичне значення, можливості застосування одержаних у школі знань у повсякденному житті, у трудовій діяльності.

4. Організуючи заняття з образотворчого мистецтва, потрібно зробити різноманітною самостійну пізнавальну діяльність учнів: поступово ускладнювати задачі, щоб учні оволодівали все більш сучасними пізнавальними вміннями; диференціювати ці задачі у відповідності з можливостями учнів; ставити перед учнями задачі, які потребують уваги, спостережливості, любові до природи, дослідницького підходу, застосування знань у повсякденному житті; розвивати і підтримувати в самостійній роботі творче начало, що потребує активного спостереження, уваги, самотійного мислення, удосконалення досвіду; створити умови для формування

естетичного смаку в учнів; розвинути уміння образно сприймати навколишнє життя й відгукуватися на його красу; розвивати художньо-творчу активність особистості; розвивати інтерес і любов до рідного краю, виховання любові до рідної природи й дбайливе відношення до неї; сприяти формуванню уявлень про необхідність гармонічних відносин людини й природи, виховання любові до малої Батьківщини, збереженню її багатств; закріпити й розширити знання учнів про визначні місця рідного краю; закріпити вміння й навички вести спостереження в природі, самостійно пояснити явища живої й неживої природи; підтримання балансу зримого образу й інтелектуальних знань, які збагачують візуальне сприйняття учнів;

5. Теоретичні відомості виконують одну з основних функцій у стимулюванні пізнавального інтересу підлітків, тому в школі необхідно систематично проводити роботу по виявленню пізнавальних інтересів і нахилів в учнів. До цієї роботи можна залучити шкільного психолога, класного керівника, вчителя образотворчого мистецтва, вчителів-предметників, батьків учнів.

6. З метою формування пізнавальних інтересів учнів доцільно використовувати у навчальному процесі систему інноваційних технологій, інтегрованих уроків галузі «Мистецтво», що включають як стимулювання при допомозі змісту навчального матеріалу, так і через організацію пізнавальної діяльності учнів.

Таким чином, результати дослідження дають підстави вважати, що вихідна методологія є правильною, визначені завдання реалізовані, доведено, що ефективність залучення до образотворчого й декоративно-прикладного мистецтва буде високою, якщо сформувати пізнавальний інтерес учнів до мистецтва рідного краю.

Дослідження не вичерпує усіх аспектів цієї складної проблеми та зумовлює необхідність її подальшої розробки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексеев М.Н. Актуальные проблемы психологии творчества. Москва, 1981. 161 с.
2. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды. 1-2 тт. Педагогика. Москва, 1980. 340 с.
3. Анциферова Л.И. Актуальные проблемы психодиагностики. Москва, 1968. 157 с.
4. Аристова Л. М. Теория реверсивности и человеческая активность. Москва, 1986. 162 с.
5. Баженов Л. В. Историчне краєзнавство Правобережної України ХІХ – напочатку ХХ століть: Становлення. Історіографія. Біобібліографія. Хмельницький, 1995. 193 с.
6. Цифрові носії: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>; <http://www.naoma.edu.ua>.
7. Баженов Л. В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців ХІХ-ХХ ст.: Історіографія. Біобібліографія. Матеріали. Кам'янець-Подільський, 1993. 176 с.
8. Белінський В.Г. Вибрані філософські твори. – 2 т. Київ, 1948. 450 с.
9. Битянова М. «Фантом мотивації» // Шкільний психолог. № 45, 1999.
10. Бім-Бад Б.М. Путь к спасению: педагогическая антропология Иммануила Канта. Київ, 1948. 450 с.
11. Благонадежина Л.С. Эмоциональное развитие младших школьников в творческой деятельности. Москва, 1998.
12. Божович Л.И. О культурно-исторической концепции Л. С. Выготского и ее значении для современных исследований психологии личности Бондаревский В.Б. Беседы о самовоспитании. Москва : Просвещение, 1976.
13. Будзей Олег. Подільський фотограф № 1: Ювілеї // Подолянин. 2008. 12 вересня. С. 9.
14. Битянова М. Мотивація й профанація // Шкільний психолог. № 2, 2000.

15. Буцаєв П.І. Измерение интеллекта и специальных способностей детей. Москва, 1977. 171 с.
16. Величковский Б.М. Москва : Педагогіка, 1986.
17. Веракса З.В. Диалектическое мышление и творчество. Москва, 1981.
18. Виготський Л.С., Выготский Л. С. Мышление и речь. Москва, 1999.
19. Врона І. І. М. Г. Дерегус. Київ, 1958.
20. Гальперін П.Я., Ельконін Д.Б. Обрані психологічні праці. Москва, 1989.
21. Голант Е.Я. Психологические проблемы семьи. Москва, 1961. 186 с.
22. Гордон Л.А. Человек после работы. Социальные проблемы быта и внерабочего времени. По материалам изучения бюджетов времени в крупных городах Европейской части СССР. Москва : Наука, 1972.
23. Дашкевич Я.Р. Кам'янець-Подільський в медальєрній пластиці XVII-XVIII ст. // Музей і Поділля: Тези доповідей наукової конференції. Кам'янець-Подільський, 1990. 58 с.
24. Денер Ф. Факторы межполушарной асимметрии в творческом процессе (опыт количественного анализа). Москва, 1988. 150 с.
25. Дісі Е. Использование принципа наглядности в процессе обучения. Москва, 1966.
26. Джеймс У. Беседы с учителями о психологии. Москва, 1962.
27. Добрынин Н. Ф. Человек эмоциональный. Москва, 1966.
28. Добролюбов Н. А. О значении авторитета в воспитании. Москва, 1981.
29. Додонов В.І. Структура и динамика мотивов деятельности. Москва, 1968. 170 с.
30. Дусавицкий А.К. Зависимость между интересом и тревожностью в учебной деятельности младших школьников. Москва, 1953. 174 с.
31. Заброцький М. М. Педагогічна психологія: Курс лекцій. Київ : МАУП, 2000. – 100 с.
32. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. Минуле і сучасне Кам'янця-Подільського: Історичні нариси. Випуск 1. Кам'янець-Подільський, 2003. С. 52-56.

33. Загвязинский В. И. : Что мы хотим исследовать в ребенке (или о взрослом «эгоцентризме»). Москва, 1967.
34. Занков Л.В. Сочетание слова учителя и средств наглядности в обучении. Москва, 1989.
35. Заозьоров М. Соціальна психологія. 2004. № 5 (7).
36. Здравомислов А. Социология конфликта. Москва, 1996.
37. Зінченко П.І. Проблемы психологии развития. Київ, 1971.
38. Ельконін Д.Б. Обрані психологічні праці. Москва, 1989.
39. Енгельс Ф. Собрание сочинений. – Изд. 2, тома 1-39 (из 50-ти): Изд. политической литературы. Москва, 1955-1981.
40. Иванов В.Г. Искусство быть человеком. Москва, 1968.
41. Ільїн Е. П. Мотивы человека: теория и методы изучения. Київ : Вища школа, 1998. – 292 с.
42. Ільїн Е. П. Мотивация и мотивы. СПб.: Питер, 2000. 512 с.
43. Кальней В.А. Педагогическое общение как предмет теоретического и прикладного исследования. Москва, 1968.
44. Кам'янець-Подільський: Туристичний путівник. Львів, 2003.
45. Каптерев П.Ф. История русской педагогики. Москва, 1963.
46. Кант І. Критика чистого розуму. Львів, 2000.
47. Кирилова Г. Д. Вопросы развития педагогического коллектива. Москва, 1960.
48. Киричук О. Психологические предпосылки эффективности совместной учебной работы младших школьников. Москва, 1973.
49. Кислюк О. Співвідношення понять «мотив», «стимул», «потреба» та інтерес до навчання // Соціальна психологія. 2004. № 5 (7).
50. Ковальов А.Г. Психология познания людьми друг друга. Москва, 1968.
51. Козаков В. А. Психологія діяльності та навчальний менеджмент. К.: КНЕУ, 1999. 244 с.
52. Конфуций и его школа. Москва, 1996. 121 с.
53. Климов Е. А. Популярная психология для родителей. Москва, 1968.

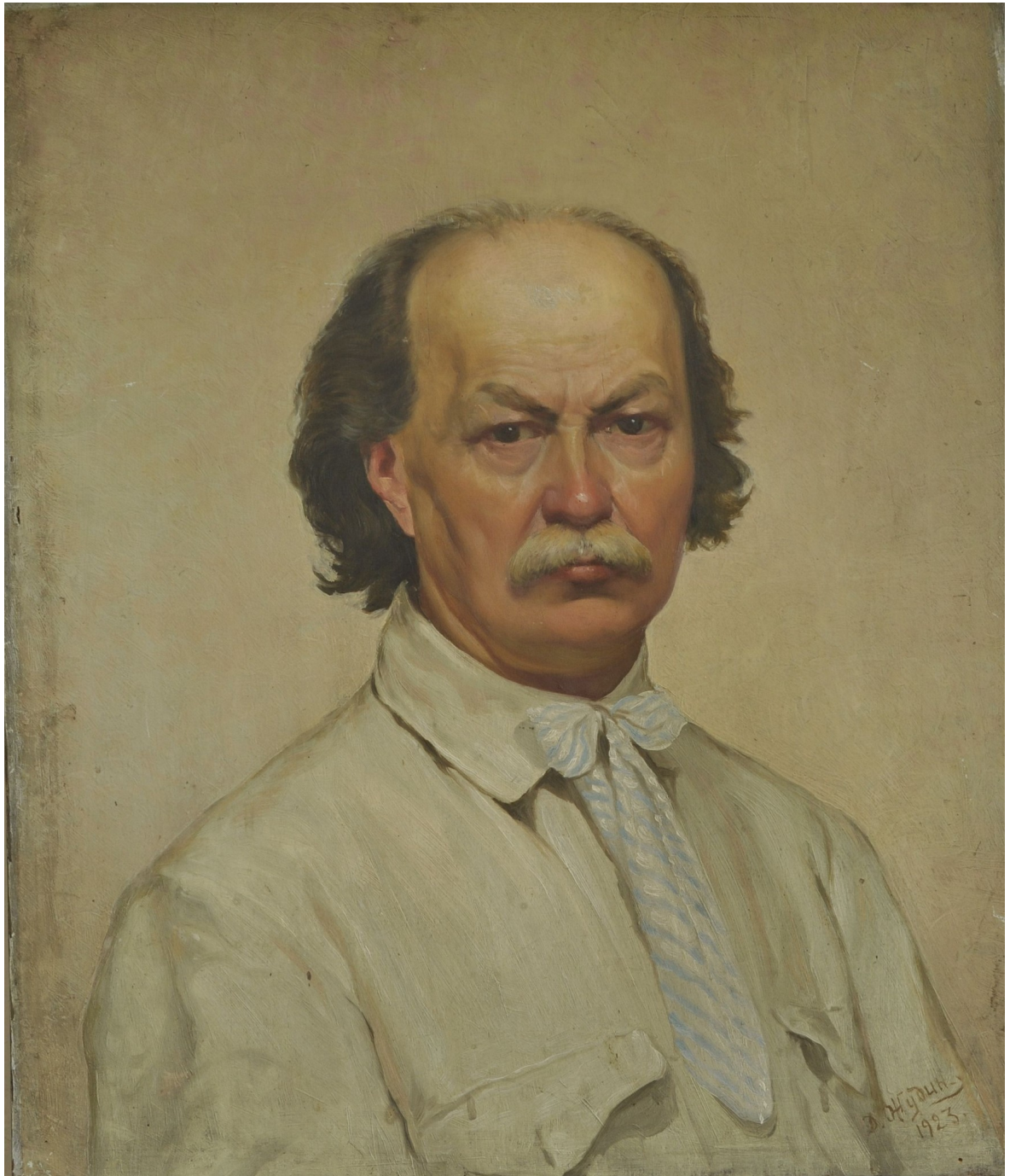
54. Крутецкий В.А Проблемы психологии общения. Москва, 1993.
55. Кулюткін Ю.Н. Личностные факторы развития познавательной активности учащихся в процессе обучения. Москва, 1955.
56. Лашко В. І. Рукопис.
57. Лемберг Р.Г. Проблема соотношения возрастного и индивидуального в способностях школьника. Москва, 1960.
58. Ленин В. И. Задачи союзов молодёжи. Москва, 1980.
59. Леонтьев А. Н. О проблеме способностей (К замечаниям Б. М. Теплова по поводу рецензии на главу для учебника). Москва, 1969.
60. Липник В.Н. Предметно-диалогическая рефлексия на уроках труда как фактор нравственно-мотивационного развития личности школьника. Москва, 1997.
61. Лозниця В. С. Основи психології та педагогіки: Навч. Посібник. Київ : КНЕУ, 2001. 288 с.
62. Лонкі Є. Диагностика умственного развития учащихся на основе качественного анализа теста. Москва, 1968. 149 с.
63. Максимова В. Н. Оценочная деятельность учителя и формирование самооценки школьника. Москва, 1988.
64. Максимов Л.К. Про деякі питання дослідження мотивації навчання молодшого школяра // Мотивація навчання. Волгоград, 1976. 180 с.
65. Маркова А.Н. Доступность учебного материала как один из факторов снижения перегрузки школьников. Москва, 1968.
66. Маркова А. Н. Формирование мотивации учения в школьном возрасте. Москва : Просвещение, 1983. 96 с.
67. Матюхина М.В., Саблина Т.А. Деякі аспекти розвитку мотивації досягнення в молодшому шкільному віці // Психолого-педагогічні питання навчання й виховання дошкільників і молодших школярів / ВГПУ. Волгоград, 1992. 122 с.
68. Матюхина М. В., Т. Ф. Иванова Мотивація досягнення й наполегливість молодших школярів // <http://psychology.net.ru>

69. Мефодій РЯБИЙ Дещо про Вячеслава Розвадовського // Народна творчість та етнографія, 1972. №4.
70. Милерян Е.А. Исследование взаимосвязей в развитии познавательных способностей и динамических черт характера. Москва, 1968.
71. Мистецтво України: Енциклопедичний довідник. Київ, 1997. 347 с.
72. Мид М. Внутренняя и внешняя мотивация учебной деятельности. Москва, 1972. 129 с.
73. Морозова Н. Г. Воспитание познавательных интересов у детей в семье. Москва, АПН. 1961.
74. Мудрик А. В. Социальная педагогика. – Учебник. 5-е изд. доп. Москва, 1968.
75. Мясищев В. Н. Психология отношений. Москва, 1990.
76. Нестеров В. Эмоционально-образное познание в развитии человека. Москва, 1965.
77. Обухова Л. Ф. Дитяча психологія: теорія, факти, проблеми. Москва : Тривола, 1995.
78. Ожегов С.І. Словарь русского языка. Москва : Русский язык, 1986. 798 с.
79. Осетрова Г. Іноземні художники на Поділлі // Радянське Поділля. 1983. 16 листоп. С.4.
80. Основи психології / За заг. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. К.: Либідь, 1996. 632 с.
81. Петровський А.В. Методологические проблемы исследования психологии коллектива. Москва, 1955.
82. Психология. Словарь / Под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. Москва : Политиздат, 1990. 494 с.
83. Работинський М. Його медалі відомі в Парижі: До 145-річчя з дня народження Антона Федоровича Васютинського // Кам'янець-Подільський вісник. 2003. 24 січня. С. 9.
84. Рибо Т. Причинный и целевой подходы в развитии теорий личности. Москва, 1980.

85. Резникова П.И. Особенности самооценки старших школьников при овладении способами учебной работы. Москва, 1995.
86. Рубинштейн С. Л. Принцип творческой самодеятельности (К философским основам современной педагогики). Москва, 1955.
87. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии. – СПб.: Питер, 1999. 720 с.
88. Русова С.Ф. Дошкільне виховання. К.: Поліграфкнига, 2004. 544 с.
- 89.Роменець В. Епоха Просвітництва : навч.посібник для вузів. К. : Либідь, 2006. 1000 с.
90. Сабліна Т.А. Мотивація досягнення в молодшому шкільному віці: Автореф. дис. : канд.психол.наук. – Ростов н/Д, 1993.
91. Савина Ф. К. Диагностика познавательного интереса в структуре мотивов учения ... Москва : Политиздат, 1987. 467 с.
- 92.Симановский А.Е. Индивидуальный стиль и проблема личностного подхода к способностям Москва : Политиздат, 1956. 467 с.
- 93.Сіцінський Ю. Нариси з історичної топографії міста Кам'янця-Подільського та його околиць. Кам'янець-Подільський, 1994. С. 60.
94. Сухомлинский В. А. Воспитание без наказаний. Москва : Политиздат, 1989. 340 с.
95. Тализіна Н.Ф. Педагогічна психологія. Москва, 1993.
96. Тихомиров О.К. Психологические исследования творческой деятельности. Москва, 1998
97. Тугаринов В.Н. Новые исследования психологии творчества. Москва, 1995.
98. Туренская Е.С. Опыт построения методики исследования интеллектуальной активности в изобразительной деятельности. Москва, 1998.
99. Уотсон Дж. Психология как наука о поведении. Москва-Ленинград, 1926.
100. Урсун-Яворська Н. О. Кам'янецька ведуга // Пам'ятки України. 2000. № 3-4.
101. Янцов А.И. Психолого-педагогические проблемы личности. Москва, 1998.
102. Ушинський К.Д. Праця в її психічному і виховному значенні. Москва, 1998.
103. Шевченко Т.Г. Прогулка с удовольствием и не без морали. Москва, 1989.

104. Фокіна С.Л. О контакте родителей с детьми. Москва, 1998
105. Фрейд З. Я и Оно. Москва, 2008.
106. Халл К. Принципы поведения. Москва, 1978.
107. Хебб Д. Выбор мотивов деятельности: теоретические аспекты проблемы и экспериментальное изучение. Москва, 1970.
108. Хекхаузен Х. Мотивація й діяльність. Т.1,2. Пер. з нім. / Під ред. Морозова. Москва, 1998.
109. Юнг К. Психология и воспитание. Москва, 2008.
110. Чирков В. Психолого-педагогический анализ обращений взрослого к ребенку. Москва, 1990.
111. Щепанський Степан. Друкар-фотограф Михайло Грейм: Фотолітописці Кам'янця // Кам'янець-Подільський вісник. 1997. 12 квітня.
112. Щукина Г. И. Проблема познавательного интереса в педагогике. Москва, 1988.
113. Щукина Г. И. Психологические проблемы формирования познавательных интересов учащихся. Москва : Педагогика, 1988. 208 с.
114. Яковлева Н. Психологічна допомога дошкільникам. Книга для батьків і вихователів. Москва, 1963.

ДОДАТКИ

1. Дмитро Жудін. Автопортрет. 1923 рік, полотно, олія.

2. Дмитро Жудін. Подільське село, полотно, олія.

3. Дмитро Жудін. Кам'янецька фортеця, полотно, олія.

4. Ольга Жудіна. Портрет матері. Акварель, папір.

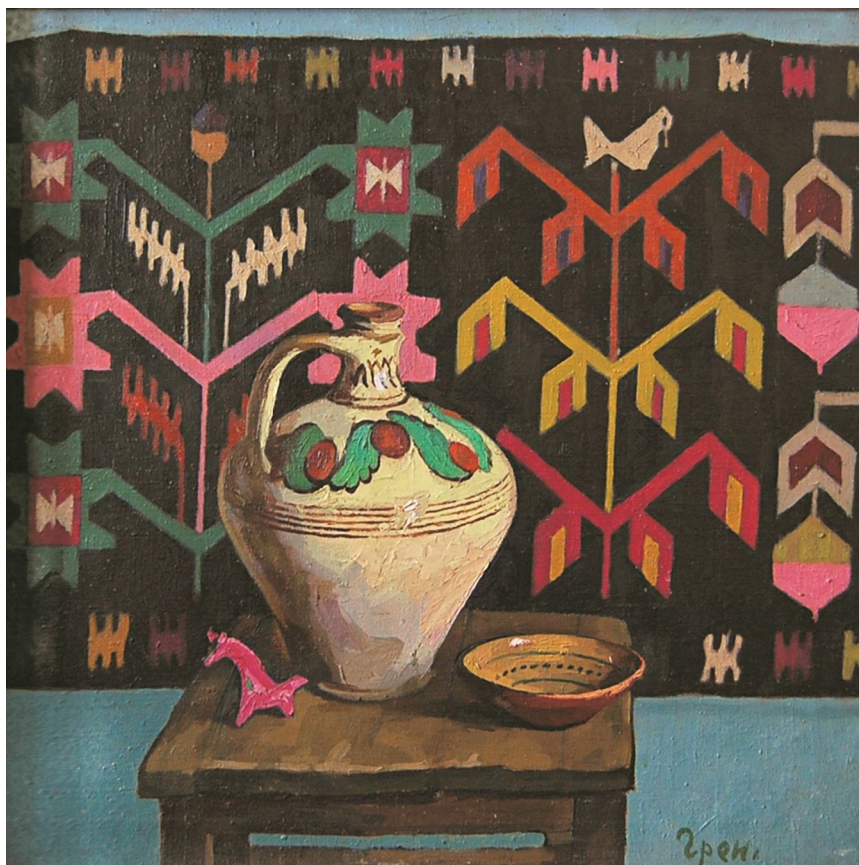
5. Олександр Грен. Автопортрет. Полотно, олія.

6. Олександр Грен. Подолянка з глечиком. Полотно, олія.

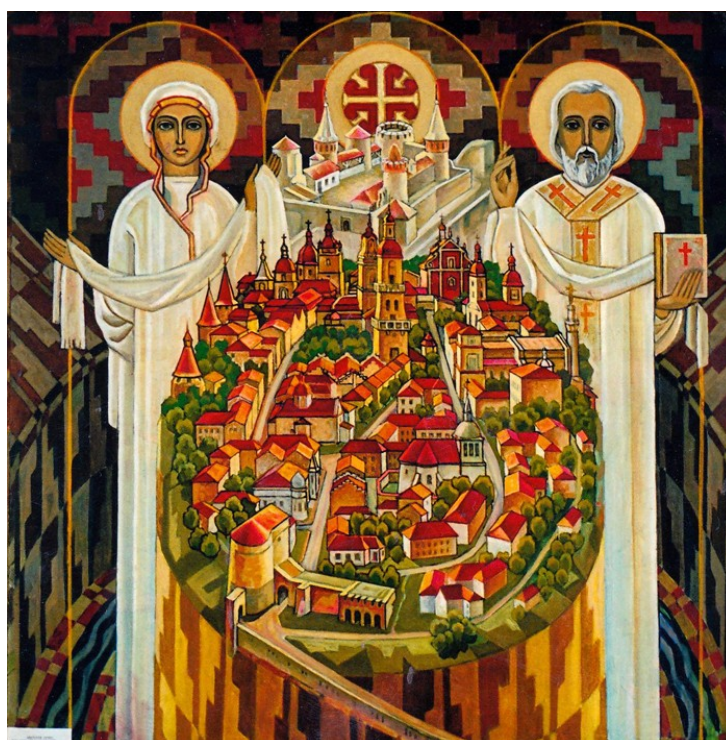
7. Олександр Грен. Старе місто на Поділлі. Полотно, олія.

8. Олександр Грен. Подільський натюрморт з коником. Полотно, олія.

9. Олександр Грен. Гути з мискою. Полотно, олія.

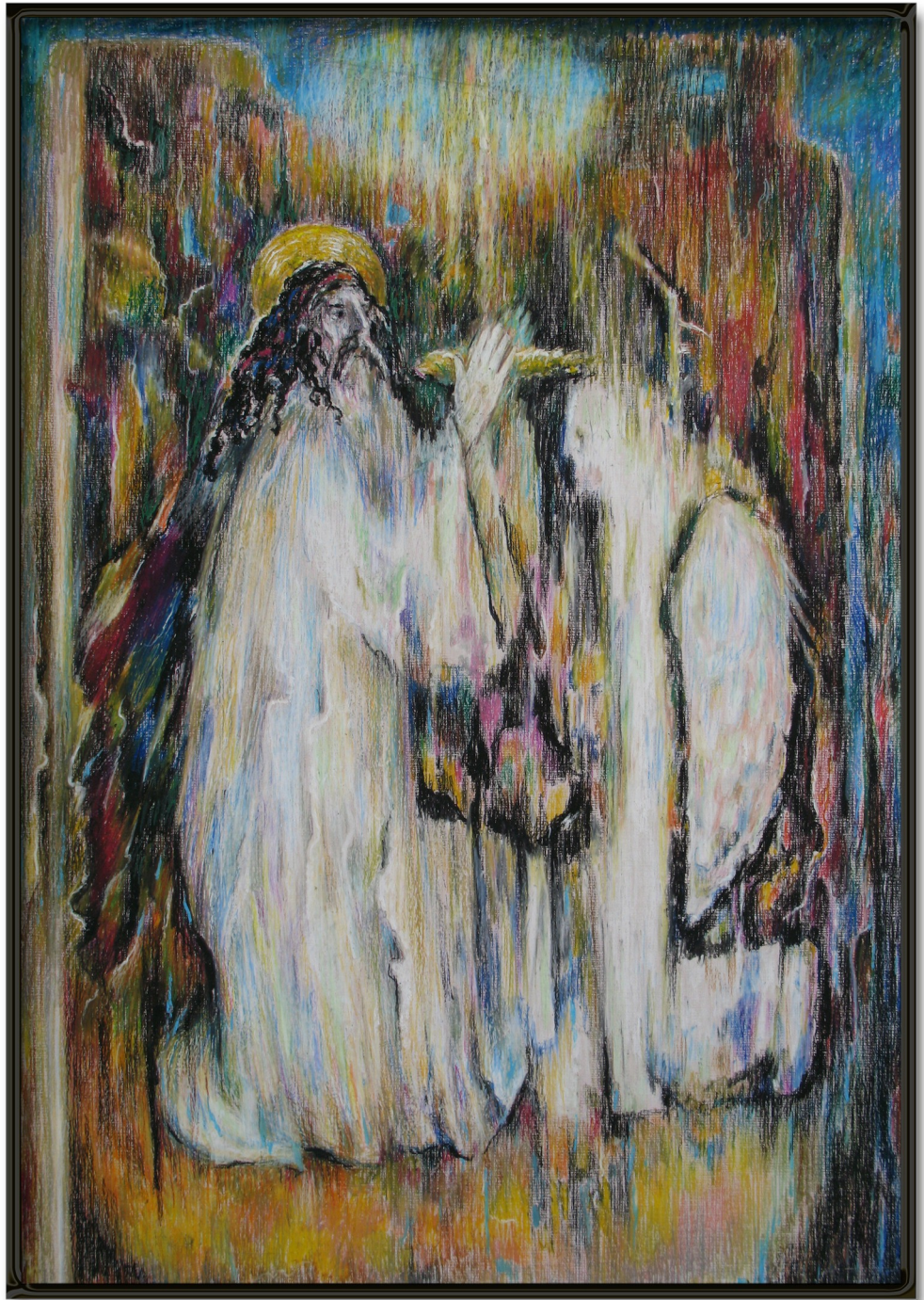
10. Анатолій Лучко. Старе місто під Покровом. Полотно, олія.

11. Борис Негода, заслужений художник України, 2017 рік.

12. Борис Негода. Духовні клейноди. Папір, олійна пастель.

Негода.Б.М. Меса
Олійна пастель. 100x70. 2008
The Mass
Techniques: paper, oil pastel
Size: 100x70 cm
Year of performance: 2008

13.

14.